

ŽIVLJENJE IN SVET.

Tedenska priloga „Jutra“

Štev. 9.

V Ljubljani, dne 5. marca 1927.

Leto I.

Kitajski kuli z rišo.

Kitajska na prelomu tisočletij.

Prebujenje kitajskega naroda? — Zagonetna duša kitajskega ljudstva. — Shanghai, križišče dveh svetov. — Kitajci in Rusi.

Dan za dnem prihajajo iz Kitajske vesti o veliki državljanski vojni. To, kar je bilo l. 1917, v Rusiji, se dogaja sedaj v drugih oblikah, z drugačnimi sredstvi in smotri v ogromni državi rumene rase.

Kitajci, ki jih je okrog 450 milijonov, naseljujejo mogočno državo, ki je za Rusijo in veliko Britanijo največja na svetu. Ozemlje te Evropecem dokaj tuje države se razteza globoko v centralno Azijo, meji na Japonsko in Rusijo, ima

dolgo morsko obal, sega klimatično v sibirsko zimo in v azijsko tropsko vročino; tvorijo ga neskončne ravnine, divje puščave, visoke gore in prepletajo široke reke. Mestoma je tako obljudeno, da tiči tako rekoč človek na človeku, v notranjosti pa je dovolj prostora za novih sto milijonov ljudi.

Evropci si težko zamislimo kitajsko življenje. Drug svet je tam, drugi ljudje — vendar pa imajo tudi ti mnogo tega, kar je nam svetega. Sovražijo in

ljubijo, verujejo in znajo. Imajo politiko, šole, znanost, literaturo, trgovino, velika mesta, železnice. Prevzeli so od zapadnega človeštva vse polno tekovin njegove omike, vendar je vse to prožeto z njihovim posebnim značajem; ta značaj pa ostane v marsičem zagoneten celo Evropcu, ki je živel dolgo med Kitajci.

Kako naj si zamišljamo Kitajce.

O Kitajski in Kitajcih se pišejo cele knjige, ki pa ne izčrpajo vsega, kar se da povedati o tem zagonetnem narodu. Kako naj si zamišljamo Kitajca? Morda bomo imeli najjasnejšo predstavo, če se ustavimo pri nekaterih značilnih točkah.

Kitajski zid. Če hoče Evropec označiti kak kraj ali deželo, ki se brani tujih vplivov, rad omeni kitajski zid. V resnici je bil kitajski zid (dolga 2450 km), ki je največja stavba na svetu in je bil zgrajen v 3. stoletju po Kr., za kitajsko ljudstvo ogromnega pomena, ker ga je varoval pred mongolskimi upadi. Kitajski zid je bil najvarnejši čuvaj kitajske narodne samobitnosti. Če ne bi bilo tega zidu, bi tisti azijski narodi, ki so prvo tisočletje po Kr. pustošili po Evropi, vdrli na Kitajsko.

Kitajski zid je tedaj značilna naprava. Kaže nam, da se Kitajec že tisočletja zaveda samega sebe, svoje samobitnosti, svoje rase in da se ne da obvladati od tujih narodov kakor na pr. Indiji. Že pred 2000 leti so imeli Kitajci močno narodno kulturo. Imeli so zavest, da je ta kultura njihova, da je Kitajska svet zase, kamor ne sme prodreti tuj vpliv in tuja oblast. V resnici so bili Kitajci že tedaj izmed vseh narodov srednje Azije najinteligentnejši in najbolj omikani. Bili pa so hkrati najbolj samosvoji in odporni, čeprav si tega odpora ne smemo razlagati na evropski način.

Kitajski zid je držal politično tudi nasproti Evropi tam, kjer pravega ziduni bilo: z morske strani, Evropske vesile so si siloma in pod raznimi prevezami osvojile najvažnejše točke kitajske obale. Tako so — šele sredi prejšnjega stoletja — prisilile Kitajce, da so podrlj namišljeni »kitajski zid«^o proti Evropi in dovolili Evropcem vstop v kitajska mesta. Ali dalje od primorja in nekaterih večjih rek si Evropci niso upali kot osvojevalci.

Brez »kitajskega zida«^o ne razumemo sedanjih dogodkov. Kitajec brani svojo zemljo in samobitnost prastare kulture.

Njemu tujcev ni treba in jih srečuje z mržnjo.

Kitajska pagoda. Popotniki, ki so prepotovali Kitajsko križem kražem, vedo mnogo povedati o pagodah, cerkvah, ki so zgrajene v značilnem domačem slogu in razsejane povsod, kjer bivajo Kitajci. Te pagode dihajajo neko starinsko življensko pojmovanje; če vstopiš vanje — pravi neki popotnik — se ti zazdi, da si stopil stoletja nazaj. Tudi pri nas spominjajo cerkve preteklosti; med tem ko govore naše o stoletjih, govore kitajske o tisočletjih.

Kitajec pojmuje čas drugače nego mi. V kitajskih pagodah in na pokopališčih najdeš ostanke tisočletij. Zdi se ti, da se je čas ustavil. Vse kitajsko življenje je prožeto s tako počasnostjo, s čutom, da se nikamor ne mudi. S tega vidika je tudi pogled na življenje drugačen nego naš. Kitajci ne poznajo posameznika. Obstoje samo rodbine, rodovi. Kitajcu ni mar, ali danes živi ali ne; veliko pa mu je do tega, da živi njegov rod.

Če hočemo razumeti kitajsko življenje, se moramo vživeti v ondotne verske nazore. Službena in najbolj razširjena vera je budizem. Vendar pa je to indijsko verstvo med Kitajci povsem drugačno nego v svoji domovini. Vsi kitajski verski nazori izvirajo iz prave, ki je označujeta kult prednikov in čaščenje narodnih pojavov. Tudi danes se Kitajec trdno oklepa čaščenja svojih prednikov in časti v bogovih le posebjene prirodne sile. Kitajci ne poznajo božanstva v evropskem smislu. To je narod brezbožcev, če ga zremo z vidika našega pojmovanja. Veruje pa v duhove in v nekako gmotno nadaljevanje življenja po smrti. Vsi ti nazori imajo — kakor bi mi rekli — materialistično jedro. Kitajci so dali več mislcev in moralnih učenikov, izmed katerih slovita posebno Konfucij in Lao-tse, ki sta tipično kitajska modrijana in sta imela na svoj narod ogromen vpliv. Njuni nauki imajo marsikaj skupnega; zlasti uče Kitajca prezirati čas.

Ti nazori prevevajo tudi vernike drugih verstev, v kolikor so se razširila med Kitajci.

Drugi ključ k razumevanju Kitajcev: verski materializem, praktična moralika, preziranje časa, zaničevanje osebnosti in kult prednikov.

Kulj. Socialno so tudi Kitajci razdeljeni v bogate in revne plasti; posebno v zadnjih desetletjih so se razlike — v

nemali meri pod vplivom Evropecev — močno povečale. Ogromna večina Kitajcev je kmetskega stanu. Živijo z zemljo in: se ne brigajo za ves ostali svet.

Najznačilnejši kitajski družabni sloj so kuliji. Mestni proletarijat. Brezlični ljudje, ki so zadovoljni z najskromnejšimi življenjskimi pogoji, a so vendarle zagonetni v svoji pasji ponižnosti, ki jo zmerom spremlja čuden smehljaj. Kaj ta človek misli, kaj čuti? — se vprašuje Evropec.

V kuliju je posebljeno kitajsko ljudstvo — vztrajno, molčeče, zagonetno. Nasmehljano tudi tedaj, ko trpi. Zlasti še tedaj. Ali to ni usmev Evropca: to je čisto kitajska posebnost.

Pri nas vozi konj (ali avto). Na Kitajskem je konj dražji od človeka. Pomislite, koliko konj požre! Radi tega se goje konji na Kitajskem le za luksuz. Vozi ali nosi te kuli, ki je brzonog in isker ko konj. Tovore prenaša kuli. Tovorni voz vlečejo kuliji.

Dela kuli od zore do mraka. Ne pozna delovnega časa. Zasluži dnevno okrog 4—5 dinarjev v našem denarju, mesečno kakih 150 dinarjev ali še manj, srečni nekoliko več. To je toliko, da si lahko kupi vsak dan dve ali tri peščice riža in malo zelenjave; če pa je imel dober zaslužek, si lahko privoščijo kos ribe. Vendar pa lahko le v izjemnih primerih plača presno ribo. Stare, smrdljive ribe so mnogim kulijem slaščica.

Tri peščice riža — to je vse, kar sne kuli na dan. Vzlic temu živi. In če umrje, kdo se za to zmeni? Drugi stopijo na njegovo mesto — takisto brezlični in brezimni. V tej strahoviti vztrajnosti in skromnosti obstoji ogromna nevarnost za ostali svet. Kdo drug se more prehraniti s tremi peščicami riža na dan in opravljati najtežja dela, nato pa prenočevati na cestnem tlaku ali kjerkoli — biti brez doma, brez strehe, brez vere, brez vsega človeškega in gledati mirno druge pri polni mizi in v razkošju?!

Omikan Kitajec. Vzlic velikim razlikam med nami zapadnjaki in Kitajci ne bi bilo prav, če bi si zamišljali Kitajce povsem tuje. Dejstvo je, da korenitijo Kitajci bolj nego katerikoli drugi narod v lastni kulturi in v nazorih, ki izvirajo iz nje, vzlic temu pa so — kakor smo že omenili — prevzeli zelo veliko od Evropecev in Američanov. Imajo celo republiko namestu monarhije; dobro urejeno vojsko, moderno preosno-

vano upravo, finančno gospodarstvo, pošte, železnice, brzojav, industrijo, elektriko, radio, vseučilišča, znanstvene laboratorije itd. Njihova vodilna inteligenca se je šolala v Evropi.

Velika razlika med omikanim Kitajcem in Evropecem pa je v tem:

Evropcu je omika višek in smoter, Kitajcu pa zgolj sredstvo; kaj je njegov smoter, tega ne ve nihče, zakaj vsak Kitajec veruje, da je Kitajska večna in nobenemu se nikamor ne mudi.

Evropci so prinesli železnice v deželo.

— Dobro, pa jih gradimo tudi mi! — so rekli Kitajci in so sami zgradili obsežno mrežo, ki služi kitajskemu prometu.

Vseučilišča, elektrarne in razne industrije vnamajo tudi Kitajca, vendar pa vidi omikan Kitajec v njih le neko drugovrstno vrednoto, ki ima postranski pomen. Kitajec nosi v svoji krvi neke ideje o večnosti, o vsečloveštvu; prastare sanje, skrivnosti, ki se še niso razodele; ta notranji, nevidni svet mu je več nego vsa evropska tehnika.

Sedanjih pojavov pa ne bi razumeli, če ne bi pravilno ocenili vpliva omikanih Kitajcev na ljudstvo. Dejstvo je, da se prebujajo kitajski nacionalizem od leta do leta bolj po istih zakonih, kakor se je prebujal v 19. stoletju v Evropi, ima pa drugo obliko in druge smo-

tre, Kitajci so bili vedno samosvoji, ali ta zavest je bila pasivna. Pod vplivom omikancev postaja aktivna, delotvorna.

Angleži in drugi evropski narodi so dejansko izžemali Kitajce in ograjžali njihovo samobitnost. Sedanja revolucija znači ogromno prebujenje samorodnih kitajskih sil, nov idealen kitajski zid nasproti Evropi. Belec je izgubil prvoten ugled; Kitajci so se naučili pri njem, česar jim je treba in ga zdaj izganjajo kot nadležneža. Izganjajo ga z zagonetnim usmevom, z nehvaležnostjo, krutostjo nemara — toda kaj so ti pojmi v kitajski glavi? Kdo more zaslutiti bodoči razvoj kitajske miselnosti?

Dogaja se preobrat: Na Kitajskem začena tudi čas nekaj veljati in v revolucijskih pokretilih se vedno bolj uveljavlja posameznik, krešejo se osebnosti. Vendar pa preobrat v oblikah še ne pomeni duševnega preobrata. Temelji kitajske kulture ostanejo.

Shanghai, križišče svetov.

Zadnje tedne so se prenesli kitajski revolucijski boji v okolico Shanghaija. To mesto ne leži ob morju, marveč kakih 20 km od morske obale ob Hwank-sou, pritoku znamenite kitajske reke Jangtse-kiang. Osvojili so ga Angleži pred 80 leti za časa tako zvane »opijevne vojne«. Pred 50 leti se je zgradila iz Wusunga v Shanghai prva kitajska železnica. Južni del je celota zase in ima povsem kitajski značaj, medtem ko je severni del mesta pretežno zapadnjaški, z visokimi palačami in širokimi ulicami. A tudi ta del je razcepljen v več samostojnih četrti: angleško, ameriško, francosko in rusko četrt. Vsaka ima značilno obeležje: vsem pa je skupno: cerkveni stolpi in tovarniški dimniki.

Prvi vtis, ki ga dobiš, ko prispeš v Shanghai — pripoveduje neki popotnik — je silna pestrost; iztočni in zapadnjaški živeli se mešata med sabo kakor razne barve v velikem kotlu. Na ulicah stražijo indijski vojaki v službi Nj. Veličanstva kralja Velike Britanije. Avtomobilski promet je vrlo živahen, ker so belokožci, ki jih je okrog 40.000, z izjemo ruskih beguncev sami bogati ljudje. Vmes med avtomobili in tramvajskimi vozovi švigajo številni kuliji.

Glavna ulica se imenuje Nankig Road. Če greš po tej ulici, se ti zdi kakor da si v pravljicnem svetu, zlasti zvečer, ko je vse bajno razsvetljeno z

električnimi žarnicami in ko se pestro vrvenje zapadnjaške civilizacije še bolj meša s kitajskimi življi. Če zaviješ v stranske ulice, se ti razgali pred očmi razkošje kitajskih zabavišč, ki so neštevilna in živo tekmujejo med sabo, kako bi prekosila druga drugo v razkošju. Sem zahajajo mirno tuicev domači bogataši, ki srkajo v elegantnih lokalih riževo vino (po mnenju Evropejcev boljše od šampanjca); tu se dobe vrlo okusna lastavičja gnezda, izredno belo in nadvse okusno meso kitajskih gosi in najrazličnejše druge slaščice, te zgolj za kitajski želodec, one za vse okuse... Tod krožijo številne gejšje, kitajske služabnice ljubezni, ki se dozdevajo nenavajenemu tuicu kakor pravljične princezinie.

Mimo in skozi te zaklade kitajskega in tujega bogastva pa hodijo tihi, brezlični, drug drugemu podobni domačini, ki jim je ves ta sijaj tuj in ki nosijo v sebi povsem drug svet. Nenadoma jih priteče od nekad — kdo ve, na čigav poziv — stotine, tisoče in kak bostranski trg se na mah pretvori v zborovalnico. Na vzvišen prostor se povzpne mlad Kitajec z dolgo kito in evropskimi očali na nosu. Študent je, morda kak profesor, kdo ve. Kitajski voditelj. Govori in gestikulira; ljudem se včasih zavsetijo oči, — zagoneten sij kdo ve kakih možnosti vzplamti v njih in ugasne. Nato se razidejo mirno, brez hrupa. Z zahrbtnim posmehom gredo mimo orientalskih janičarjev — indijskih vojakov, ki varujejo evropske in ameriške tovarne, v katerih ima kitaisko delo manjšo ceno od živinskega. Zakaj Kitajec gre delat deset, dvanajst ur, če dobi namesto treh štiri peščice riža na dan...

Kitajci in Rusi.

Na največji reveži — piše neki ruski list, kar jih je na Kitajskem, so dandanes ruski begunci, ki jih je na tisoče in tisoče v vseh velikih mestih. Ti zastopniki belokožcev so se izenačili s kitajskimi kuliji in berači; prevzamejo sleherni delo, ki se jim nudi in gredo skozi vsako ponižanje, ki jim lahko podaljša bedno životarenje...

Ali življenje gre preko razmetanih drobcev nekdanjega ruskega carstva. Danes se ureja odnos med Kitajci in Rusi na popolnoma novih dejstvih. Vsak izobražen Kitajec ve, da Rusov ne vodio več na Kitajsko imperijalistične

težnje v končni službi velikobritanskega imperija. Ruska revolucija je silno dvignila rusko ime v vseh vzhodnih deželah. Zaman je vse: danes se ostro ločijo interesi velesil na Tihem oceanu in interesi domačega prebivalstva; za-

Dr. M. R-č.:

Šešo kitajski kulturi.

Sedaj, ko se je kitajski zmaj po dolgih stoletjih zopet zbudil iz spanja in se na Daljnem vzhodu odigravajo dogodki

Američani na Kitajskem.

res bi bilo čudno, če ne bi praktični Kitajci razumeli tega, kar jim razlaga njihova inteligenca.

V zadnjem desetletju se je izšolalo v Rusiji več sto najbolj bistroumnih kitajskih inteligentov in njih vpliv je v kitajski revoluciji že več kot viden. Rusi sodelujejo aktivno pri prebujenju kitajskega ljudstva; v Shanghaiju in na vsej obali kitajskega morja se tolčeta med sabo Rusija in Velika Britanija.

Dolga desetletja se že piše o rumeni nevarnosti. Ljudje, ki so vajeni najprimitivnejšega življenja, utrjeni v najhujši bedi in ki nimajo velikih zahtev po civilizacijskih tekovinah, utegnejo omajati pod vodstvom svoje inteligence ves sestav evropskega kolonizacijskega gospodarstva in udariti Evropo v živo. Danes se mnogo govori o bodoči »borbi ras«, o boju belokožcev z azijskimi in afriškimi plemeni, ki se prebujajo na vsem ogromnem ozemlju od Sredozemskega morja do koncev Tihnega oceana. Ta boj, ki je stoprav na začetni stopnji, bo dal bržčas obeležje celemu 20. stoletju.

svetovnozgodovinske važnosti, ne bo odveč, če izve bralec našega lista nekoliko več o kulturi tega velikega vzhodnega naroda.

Kitajska kultura je ena najstarejših in najsamostojnejših, pa tudi najzanimivejših, ker je v marsičem popolnoma različna od naše evropske kulture, zato pa je za nas tudi težko razumljiva. Značilna poteza kitajske, zlasti severnokitajske duševnosti, je izrečna usmerjenost na praktično in etično-socialno stran brez višjega poleta in bujnejše domišljije. Starokitajska vera je bila taka kot pri vseh primitivnih narodih: animizem, to je oduhavljenje narave, manizem, to je češčenje umrlih prednikov; žrtve in magija (čarodejstvo) so poglavitne sestavine te vere. Toda iz teh zarodkov se niso razvile jasno očrtane osebnosti bogov; kitajski »bogovi« so ostali do današnjega dne bolj duhovi in strahovi, ki sicer učinkujejo, a ne delujejo. Tudi slika posmrtnega življenja, ki vanj sicer tudi Kitajec veruje, ki pa ga ni nikoli posebno zanimalo, ni izpeljana podrobneje in nazorneje, ampak je ostala skrajno nejasna. Bogovi in umrli predniki imajo zgolj nalogo, skrbeti za blagor živih. Bajeslovni junaki so kmalu

postali cesarji in ministri, tako tudi Yü, kitajski Herakles, ki mu Kitajci pripisujejo celo vrsto iznajdb in velikih del, kakor na pr. regulacijo rek in ureditev države.

Podlaga kitajskega socialnega življenja je bila vedno rodbina in po njenem vzorcu je urejena tudi država. Vse kitajsko gospodarsko življenje sloni na poljedelstvu, vendar pa so tudi kitajska obrt, rudarstvo, trgovina, slikarstvo in stavbarstvo visoko razvite. Kitajska trgovina je vedno cvetela in posegala trikrat, in sicer po smrti Aleksandra Velikega, za arabske ter za Džingis-kanove velevlasti v evropsko gospodarsko življenje, da o sedanosti niti ne govorimo. Z nekaterimi iznajdbami je kitajstvo odločilno vplivalo tudi na evropski napredek, tako s svilo, porcelanom, strelnim prahom, papirjem iz cunj in knjigotiskom. Z dograditvijo velikega kitajskega zidu so Kitajci odvrnili Hune od vzhodne smeri proti zapadu in tako ob prehodu iz starega v srednji vek posredno povzročili preseljevanje narodov. Tudi v znanosti so dosegli razmeroma lepe uspehe, tako v zvezdoznanstvu, časoslovju in medicini, vendar radi svoje izrazite praktičnosti niso mogli priti do prave znanstvenosti.

Proti tujim vplivom, katerim so bili Kitajci večkrat izpostavljeni (Indijci, Mongoli in Evropci), so od nekdaj zelo odporni. Praktične strani, tujih pridobitev si sicer hitro prisvojijo, v svojem bistvu, ustaljenem v večtisočletni zgodovini in kulturi, pa so Kitajci nespremenljivi. Zato tudi različni misijoni, n. pr. jezuitski, pri njih le slabo uspevajo in nimajo trajnosti, saj Kitajcev ne zanimata mistika in spekulacija.

Največje uspehe so Kitajci dosegli na socialnem polju in tu se celo Evropa lahko uči od njih. Zasebna do-

brodelnost je na Kitajskem bolj razvita kakor kjerkoli drugje. Kitajci so imeli najdenišnice, dečje dome, hiralnice, azile, lekarnе za uboge, prostovoljna rešilna in gasilna društva, hranilnice in društva za zaščito živali že davno prej, kakor se je v Evropi komu sanjalo o teh stvareh in vobče o kakem socialnem skrbstvu.

Pri izraziti praktični usmerjenosti kitajskega duha se ni mogla razviti prava znanost niti prava filozofija, saj se Kitajci niso mogli povzpeti na visoko stališče grškega znanstvenega raziskovanja in filozofičnega razglabljanja radi tega samega ali theorias héneka, kakor pravi Herodot, vendar tudi pri Kitajcih nahajamo neke vrste filozofijo, o kateri pa bomo ob drugi priliki natančneje govorili. Tukaj naj omenimo samo to, da je najvplivnejši kitajski modrijan Kung-ce (mojster Kung) ali Konfucij (rojen l. 551. pr. Kr.), ki se je omejil — kitajskemu značaju primerno — na etično polje.

Od 12. stoletja po Kr. pa vse do najnovejšega časa je vladal v kitajskem kulturnem življenju velik zastoj. Mimo zemljepisne osamljenosti kitajske kulture in pomanjkanja enakovrednih tekmečev v bližini je iskati glavni vzrok za ta neverjetno dolgi kulturni zastoj v značaju Kitajca samega. Kitajec je sicer najvneteji zbiratelj poedinega znanja, a to množico posameznosti urejuje po popolnoma nenaravnih in izumetničenih kategorijah. Kljub temu pa je kitajska kultura po svoji vrsti občudovanja vredna in ni izključeno, po pojavih najnovejšega časa sodeč, da se bo kitajski narod prebudil iz tisočletnega spanja k novemu poletu. Eno pa je gotovo: visokoletečim mističnim in metafizičnim fantazijam se ne bo nikoli vdajal, kakor se jim tudi dosedaj nikoli ni. Kitajec je bil in ostane mož tostranskega življenja.

VI. Kapus:

Pred pomladjo.

Pregovor: «Sv. Valentin ima ključ do vseh korenin» se letos ni uresničil, ker mu je ključ zamrznil in ni mogel odpreti solnčnih reber, da bi zatrobile zlate trobentice in zabingljali drobni, beli zvončki. Še celó teloh, ki se je okrog Božiča lahkomišelno norčeval iz starke zime, je trenutno osupnil in malo počakal. Močnejši je bil njegov ko-

ledarski naslednik sv. Matija, ki je kar v enem dopoldnevu, dan pred svojim praznikom, premagal zimskega zmaja in razbil led.

Po dnevih najhujšega mraza, kar smo ga občutili v pretečeni zimi, se je nekoliko pooblačilo. Temperatura je poskočila od — 12° na + 6° R. Tako je bila zima premagana. Ali predno so

občutili bližajočo se pomlad ljudje, je izvedela zanjo ostala priroda, posebno ptice selivke. Med najhujšim mrazom, nekaj dni pred prelomom, je bilo slišati v pozni noči žvižganja, kričanje in gaganje iz juga proti severu se vračajočih ptic. Drugega dne pa so nad poljem, počivajočim in dremajočim pod snežno odejo, že krožili divji golobje, ki so se povrnili kot prvi oznanjevalci pomladi.

Topel veter, ki je zapihal v daljnih krajih na obali Sredozemskega morja, je dahnil pticam hrepenenje po domovini, po krajih, kjer so se izlegle. Dvigile so se ogromne jate in pletele širo no morje. Kdo jih je vodil in kdo jim je kazal pot? Počivale so na raznih otokih, potem zopet na evropski obali, dokler niso prijadrale čez visoka gorovja k nam. Nekaj jih je ostalo pri nas, večina pa je šla naprej. To so prvi poletji, ki tudi v naših scih vzbujajo upanje na skorajšnje vstajenje pomladi. V prvih poletih so navadno zbrane vodne ptice, ki gnezdi v severni Evropi v velikih močvirjih: divji golobje in škorci. Omenjene vrste se bodo selile do konca marca. Za njimi pridejo manjše selivke, kakor lastavke, penice, črnevke itd. Med zadnjimi pa so kukavice, kobilarji in rjavi srakoperji. Ti nas obiščejo šele takrat, ko je že zelena miza pogrnjena in pokrita s potrebno hrano. Vsak selilni polet pa spremljajo tudi ptice roparice, razni sokoli, luni, milani, koconoge, kanje itd., ki poleg onih, ki so onemogli na dolgi naporni poti, napadajo in uničujejo tudi ostale popotnike.

Ptice, ki so prezimile pri nas, kažejo prav tako pomladansko razpoloženje. Ptice, ki so se zbirale čez zimo v večjih jatah, radi večje odpornosti, so jele opuščati krmišča, kjer so jim dobri ljudje pokladali hrano. Kakor hitro so začutile, da se lahko preživljajo same, niso hotele biti več nadležne svojim dobrotnikom. Izvzeti so samo nikdar stii in stalni tatiči vrabci, ki sploh najraje žive od fatvine in miloščine ter jim je malo mar za pošteno preživljanje.

Pri jatah se je jela rahljati družabna vez in na njeno mesto prihaja vez ljubezni. Topel veter je vzbudil tudi v drobnih srčecih naših prezimovalk ljubezenski čuf. Čez zimo pohlevni samci, ki so skrbeli le za skupno blaginjo jate, so postali medsebojno prepirljivi: vsak hoče biti modrejši, lepši in jačji. Šopi-

rijo se in hočejo biti vseč nežnim devojčicam, ki jih pri prvi priložnosti odvajajo od družb. Dvorijo jim, izkazujejo prijaznosti, dokler jih ne zapeljujejo.

Ker pa je navadno več samcev kakor samičic, se pričnejo boji, ki se včasih končajo krvavo, ali celo s smrtjo. Tisti, ki ima že svojo ljubico, ji neprestano dvori in prepeva, boji se, da mu ne postane nezvesta, da mu je ne odpelje drugi. Zato že prepeva ščinkavec, tupatam senica in ne bo dolgo, pa bomo slišali mehak spev kosa zlatokljuna. Vse predpomladansko pefje je posvečeno lepoti in gonilni sili stvarstva, ljubezni.

Dvorjenje bo trajalo nekako do sv. Gregorja, patrona luči in dneva. O sv. Gregoriju pravijo, da se ptiči ženijo; takrat so prve ptičje poroke. Takoj nato pričnejo graditi gnezdeca in misliti na bodoči naraščaj. Veselje družic je pri kraju, zakaj materinska skrb jih docela priklene na gnezdo.

Prihajajoča pomlad pa razveseli tudi človeka. Staro in mlado hiti v prosto naravo. Ljudje se vesele naraščajočega dneva in baš radi tega je v nekaterih krajih na Gorenjskem ostala še prav stara navada, da vržejo o sv. Gregoriju luč v vodo. Pravijo, da radi tega, ker rokodelci ne potrebujejo več luči pri večernem delu in zaključijo še pri solnčni luči. Omenjeni običaj, ki se je obdržal v Kamni gorici, Kropi, Tržiču in Železnikih, se opravlja na prav prijeten način; prepuščen je mladini. Otroci si zgrade iz papirja ladjice, čolničke, hiše, največ pa je v obroču postavljenih šmarnih križev. Vse te naprave razsvetle s svečkami in jih spuščajo v mraku po potočkih, ki tečejo skozi omenjene industrijske kraje. Vse, staro in mlado, prihi in nagrađi z veselimi vzkliki tistega, ki je naredil najlepši predmet ali je bil najbolj izviren. Prav ljubko je gledati, kako plove in odseva v vodi nebroj lučic, dokler jih ne pograbi jačji valovi in uničijo.

Ta lepa navada pa je imela prvotno gotovo še kak drug pomen in so si jo šele v kesnejših dobah prisvojili obrtniki.

Bodite strogi nasproti samemu sebi in prizanesljivi napram drugim, pa ne boste imeli sovražnikov.

Kitalski pregovor.

Desetletnica ruske revolucije.

Bliža se pomenljiv jubilej: 12. marca poteče deseto leto, kar je izbruhnila ruska revolucija. Z njo je omahnila in se podrla na tla že dolgo razmajana monarhija ene največjih držav na svetu, ki je slonela kljub reformam na osnovi carskega samodržavja, cesaropapizma (združitve posvetne in cerkvene oblasti), fevdalizma (plemiških predprav in veleposestev) in se je vzdrževala z močno birokracijo in veliko vojsko. To, v kar so dolga desetletja vrtali razni revolucionarji, je postalo samo po sebi — v nemali meri pa zbog nesposobnosti vladajočega režima, strahovite korupcije in vojne zmede — tako preluknjano in trhlo, da je bilo treba le nekoliko krepkih zamahov in je padlo ob tla.

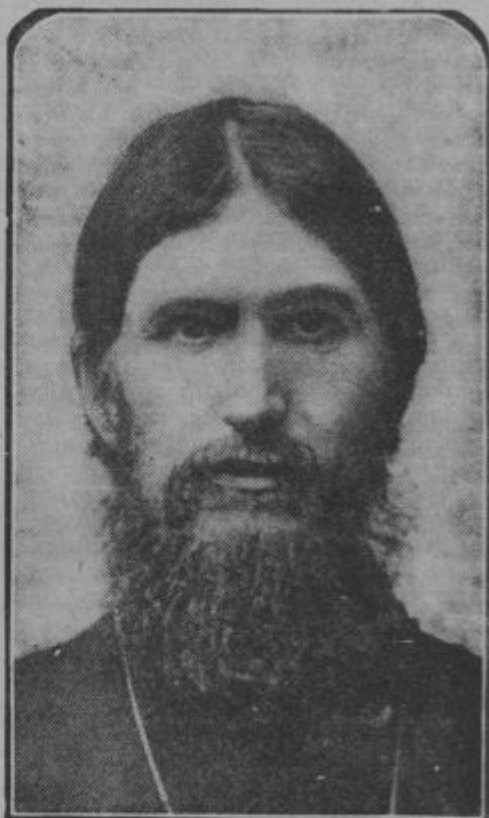
Revolucija se je razdivjala kakor orkan po ogromni ruski državi od nemških meja do Kitajske. Pred očmi vsega sveta je razmotala film — živ, v svoji hladni resničnosti strahoten film, — ki nadkriljuje zbog svoje razsežnosti in zapletenosti vse slične pojave v človeški zgodovini. Ruska revolucija s svojimi posledicami: meščansko vojno, boljševizmom, lakoto, svetovno blokado itd. daleč prekaša veliko francosko revolucijo na koncu 18. stoletja. Noben narod ni v naših dneh toliko doživel in preživel, čeprav je bila svetovna vojna polna viharnih izprememb, grozot in ljudskega gorja.

Obudimo si na kratko zgolj najznačilnejše dogodke pred desetimi leti.

Rasputinova senca.

V revolucijo dozorevajoča carska Rusija je imela osebnost, ki se nam zdi kakor nekak mističen krokar, ki je zavohal truplo in je sedel tja, kjer se mu je obetala dobra gostija. Sibirski kmet Rasputin, svetohlinec, ki bi mu našel para zgolj v temnem srednjem veku, je s svojim »svetništvom« preslepil rusko carsko dvojico in postal njun svetovalec. Carica je bila vrlo praznoverna in nagnjena k misticizmu; venomer je čakala nekih čudežev, hkrati pa se je dala izrabljati za smote, ki so nujno izpodkopavali tla pod monarhijo. Car je bil premehak, slabič, ki mu je morala celo carica vlivati pogum. V času, ko je šlo carstvu za biti ali ne biti, ko je na mejah divjala vojna, ki je pobrala iz ruskih mest in vaši več milijonov mož, od katerih sta bila dva milijona v ujetništvu, — v tem času je carica pobožno

poslušala »državniške« nasvete perverznega »starca« Rasputina in šepetala carju, katere politike naj postavi na državno krmiho. Rasputina, ki je nosil meniško kuto in zavijal oči proti nebu, trenutek pozneje pa se je lovil okoli dvornih dam, so obdajali nemški agent-

Rasputin, zli duh carskega dvora.

je in mu šepetali želje sovražnega generalnega štaba. Tako so se menjavali na vladnem krmihu sami nesposobni ljudje, ki so spadali v Rasputinovo kliko: Boris Stürmer in knez Galjicin sta bila poslednja ministrska predsednika carske Rusije, oba pa sta zvesto poslušala Rasputina in njegove ljudi. Nastali so dnevi strahovite reakcije; velika državna vprašanja pa so se reševala v javnih hišah, kamor je vneto zahajal »sveti starec« Rasputin. Ali carski dvor je bil slep in gluha za vse, kar se je gojilo, dokler ni bil Rasputin nenadoma umorjen. Umoril ga je veliki knez Dimitrij Pavlovič v palači kneza Jusupova. Skrajni desničarji so se uprli ostudni fi-

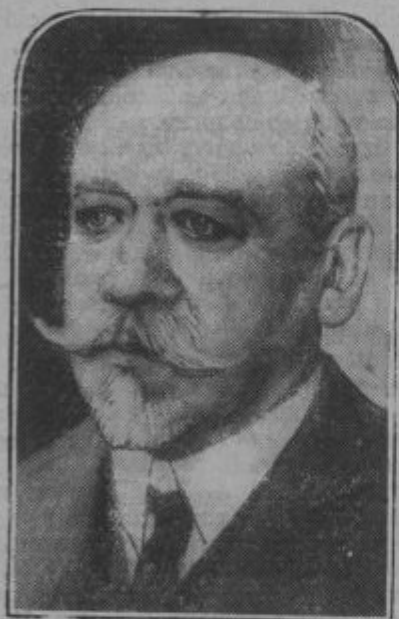
raniji tega izprijenega svetovalca in ljubljenca ruske carice.

Na carskem dvoru je zavladovala globoka žalost. Car Nikolaj II. je bil sicer nekoliko manj omamljen, vendar pa preslab, da bi se upiral caričinim željam. Rasputinova mračna, zloslutna senca je stala tudi po smrti nad carsko Rusijo kakor privid, ki je oznanjal strahoten pogin...

Začetek anarhije.

Pred 12. marcem l. 1917. je bil položaj skrajno nejasen. Nihče ni vedel, kaj utegne primesti prihodnji dan. Duma (ruski državni zbor) bi se imela sestati

ba) predsednik dume Rodzianko (umrl leta 1924 v Jugoslaviji): »*Stanje je resno. V prestolnici je anarhija. Vlada je obnemogla. Dovoz živil in kurjave je do cela zmešan. Splošno nezadovoljstvo narašča. Na ulicah se strelja. Vojaške čete se obstreljujejo med sabo. Treba je nujno poveriti osebi, ki ima zaupanje dežele, sestavo nove vlade. Ne sme se obotavljati. Vsako obotavljanje pomeni smrt. Boga prosim, da ne bi v tem trenutku padla odgovornost na nositelja krone.*»

Suhomlinov, carski minister, znan korupcionist.

ti 12. marca. Slišalo se je o kričečih pritožbah glede nezaslišane korupcije in popolnega nereda v upravi. Car pa je dal dumo, v kateri so imeli večino konzervativci, torej sami pristaši carskega režima in nadaljevanja vojne, čez noč odgoditi. Stanje, ki je bilo že od februarja sem napeto, je dozorelo do revolucije. Med vojaštvom je vrelo; delavstvo se je zbralo okrog sovjetov. Revolucija se je približala s pošastno silo; vsi drugi so jo slišali, samo odločilni krogi ne.

Položaj označuje z vso kruto resničnostjo brzovjavka, ki jo je poslal carju v Mohiljevo (sedež glavnega vojnega šta-

Nikolaj Nikolajevič, zadnji generalissimus carske vojske.

Druga brzovjavka je bila še krajša in resnejša:

»*Položaj postaja vedno slabši. Treba je storiti takojšnje ukrepe, ker bo jutri že vse prepozno. Nastopil je poslednji trenutek, ko se rešuje usoda domovine in dinastije.*»

Dne 12. marca je dal petrogradski sovjet, v katerem so bili tudi zastopniki vojaštva, z javnim proglašanjem znamenje za upor. Vlada je prenehala delovati.

Že dva dni preje se je ustavilo delo v vseh petrograjskih tovarnah in nezadovoljneži so jeli pleniti trgovine z živili. Tisto noč pa so prešli zadnji oddelki vladi zvestega vojaštva v tabor vstavev. Petrograd je bil v oblasti revolucionarjev.

Car je odstopil.

Car je bil za vse to slep. Poveril je generalu Ivanovu nalogo, da zaduši petrograjsko pobuno in upelje diktaturo. Sam se je napotil v Carsko Selo. Ali revolucija je bila že prešla na deželo. Železničarji so preprečili Ivanovu nadaljni pohod in tudi car se je moral ustaviti v Pskovu.

Car je zapisal tiste dni v svoj dnevnik:

»Davi me je obiskal Ruzki in mi prebral obsežen razgovor, ki ga je imel na telefonu z Rodziankom. Po njegovih besedah je vlada, sestavljena iz članov dume, brez moči... Potrebna je moja abdikacija... Rađi rešitve Rusije in da bi vojska ostala na fronti, sem se odločil za ta korak... Izročil sem Gučkovu in Šuljuginu podpisan in popravljen manifest... Ob enih ponoči sem odpotoval iz Pskova s težkimi občutki: okoli mene izdajstvo, strahopetstvo, prevara...«

Car je odstopil v korist svojemu bratu velikemu knezu Mihajlu dne 2. marca 1917 ob 15. uri (po pravoslavnem koledarju) v mestu Pskov.

Revolucijska vlada.

Sestavila se je začasna vlada, ki so vanjo vstopili nekateri člani dume in petrograjskega delavsko-vojaškega sovjeta. Ministrsko predsedstvo in notranje zadeve je prevzel knez Lvov, zunanje zadeve prof. P. Miljukov, pravosodje poznejši diktator Kerjenski itd.

Prva revolucijska vlada je imela sledeči program:

1. Popolna in takojšnja amnestija za vse politične in verske krivce, vštrevši sem tudi teroristična dejanja, vojaške upore, agrarne nereda itd.

2. Svoboda besede, tiska, združevanja, zborovanja in stavke; politične pravice se razširijo tudi na vojaštvo, v kolikor dopuščajo tehnični pogoji in disciplina.

3. Ukinejo se vse stanovske, verske in nacionalne omejitve.

4. Pripravlja se brez vsakršnega odlašanja sklicanje Ustavodajne skupščine na temelju splošnih, enakih, direktnih in

Kerjenski, pravosodni minister v revolucijski vladi, poznejši «diktator».

tajnih volitev. Skupščina bo določila obliko vladavine in ustavo države.

5. Policija se zamenja z narodno milico z izvoljenimi načelniki, ki zavise od lokalnih samouprav.

6. Izvrše se volitve za organe lokalnih samouprav na osnovi splošne, enake, direktne in tajne volilne pravice.

7. Zabranjati se razorožitev in odhod iz Petrograda onim vojaškim edincem, ki so sodelovale pri revoluciji.

8. Obvaruje se stroga disciplina pri izvrševanju vojnih dolžnosti.

Medtem ko so ostale točke več ali manj političnega pomena, je bila zadnja točka uprav življenskega značaja, čeprav so jo novi kovači ruske usode dodali zelo neradi.

Pravilno sodi A. Jelačić, pisec najboljšega spisa o ruski revoluciji v jugoslovnski literaturi (Ruska revolucija i njeno poreklo. «Nova Evropa» 1925), da vsebuje osma točka temeljno nasprotje med revolucijo in vojno. Vojna je bila Ahilova peta ruske revolucije. Kaj sedaj? Ali naj sklene Rusija poseben mir ali pa naj se vojskuje še dalje za prejšnje cilje? Jeli mogoča vojna z vojsko, ki ni disciplinirana? Revolucija je sicer štela disciplino, hkrati pa je odprla na stečaj vrata politiki. Vojaštvo je bilo izmučeno, vse si je želelo domov; med častniki pa se je razpasla demoralizacija in korupcija. Nasprotje med vojno in revolucijo je sledrič privedlo Rusijo v kaos, ki ga je mogla zapustiti samo z boljševizmom...

Vlada je sklenila, da ruska armada ne oziraje se na revolucijo nadaljuje vojne operacije. Medtem pa je tako na fronti kakor v ozadju vedno bolj razpadala tista sila, ki si brez nje ne moremo misliti države. Imenuje se avto-

riteta. Vse je vedno bolj lezlo narazen, voditelji pa so kar tonili v samih čudežnih načrtih.

Po prvi revoluciji.

Že omenjeni A. Jelačić, ki je sam preživel vse faze revolucije in ki dobro pozna obsežno literaturo o nji, pripoveduje o razpoloženju po revoluciji sledeče:

«Prve čase je obstajala v Petrogradu in v ostali Rusiji neka čudna vera, da bo vse samo po sebi krenilo na redno in pravo pot; tako kakor se je idealiziralo o revoluciji («velika», «nekrvava»), se je idealiziralo tudi o ljudstvu. Bili so tako naivni, da so mislili, da bo lahko ogromna prestolica s svojo družaljo, s svojimi zločinskimi in izprijenimi življi, ki so vedno pripravljene za izgrede, živela ob zaščiti skrupucanega in smešnega nadomestila prave policije, ki se je bilo sestavilo takrat iz profesionalnih propalic in pobeglih jetnikov. Vseruski pohod zoper policijo in orožništvo je kaj kmalu obrodil naraven sad: aparat, ki je deloval dotlej slabo, vendar pa redno, se je razbil na drobce. Policaji in žandarji so vstopili v boljševiške vrste. In počasi se je začela v Petrogradu in Moskvi razvijati nova anarhija...»

Znani politik Nabokov, član prve revolucionarne vlade, pripoveduje v svojih spominih: «Ko se sedaj spominjam dogodkov pred dobrim letom in želim preživeti v mislih še enkrat prva dva meseca začasne vlade, vstaja v mojih spominih dokaj kaotična slika. Spominjam se posameznih epizod, burnih konfliktov, ki so izbruhnili čisto kar nenadoma, neskončnih razprav, radi katerih so trajale vladne seje globoko v noč. Spominjam se mrzličnega dela, ki se je začelo navsezgodaj in trajalo pozno v noč. Spominjam se neprestanih telefoničnih razgovorov, vsakdanjih obiskov raznih prosilcev — vsega tega je bilo toliko, da se nisi mogel ničesar resno oprijeti. In spominjam se svojega glavnega nastrojenja: vse se mi je zdelo, kakor da ni resnično. Ni se dalo verovati, da bomo lahko uspešno rešili dvoje poglavitnih nalog; nadaljevali vojno in privedli deželo do ustavodajne skupščine...»

Navdušenje, polne kopice načrtov, velike besede, malo dela.

In dogodki so šli svojo pot.

V Petrogradu in v Moskvi se je pripravljala nova revolucija. Na deželi je

Lenjin 1. 1917. Prepeljal se je iz Švice v plombiranem vagonu preko Nemčije v Rusijo. Preobrnil je revoluciji v boljševiško smer.

bilo mirno. Kmeta je zanimalo vprašanje zemlje, trd oreh, ki ga začasna vlada ni upala vgrizniti. Tišina pa je bila samo dozdevna; čez dva — tri mesece so se jela kazati nevarna znamenja in rusko obzorje se je silno zamračilo. Najhujše je imelo priti; ali o tem bomo pripovedovali čitatelju ob drugi priliki. Vsekakor je desetletnica ruske revolucije tako važen jubilej, da zasluži našo največjo pozornost, zakaj to, kar se je sprožilo pred 10. leti, vpliva še danes ne samo na Rusko, ampak na vse svetovno življenje.

Tisoč poti vodi k zmoti, k resnici pa samo ena!
Rousseau.

Mimogrede . . .

Češki listi beležijo kuriozno vest, da je znani kitajski general Feng-You-Siang — češkoslovaškega pokolenja.

Kakor poročajo iz Košic, je ondotni sodnik Fengya spoznal po fotografijah v kitajskem generalu Feng-You-Siangu svojega lastnega brata. Fengya je po študijah v Prešovu (na vzhodnem Slovaškem) odrinil v široki svet; vstopil je v mornarico in se udeležil kot častnik špansko-ameriške vojne. Na začetku svetovne vojne je prestopil v kitajsko armada, kjer mu ni bilo težko doseči generalskega čina.

Vsekakor je vest zanimiva, kakorkoli se, če pogledamo sliko tega generala, zdi malo neverjetno, da bi imel češkoslovaški državljan mongolske oči in rumeno polt.

★

Potres v Hercegovini je vzbudil spomine na prejšnje potrese. Tako so se srbski listi spomnili potresa l. 1893., v dobi, ko je imela ta prirodna katastrofa tudi velik političen odmev. Potres je najbolj prizadel dolino Velike Morave (Jagodina, Čuprija, Despotovac, Svilajnac, Paraćin). Bilo je na velikonočno soboto. Tiste dni je divjal hud političen boj med radikali in regentstvom Ristić - Belimarković, ki je bilo obdoločeno, da je preveč podpiralo liberalno stranko. Bilo je na predvečer državnega udara, ko se je imel mladi kralj Aleksander polastiti oblasti in pozvati radikale na državno krmilo.

Ko se je v nekem izmed navedenih mest občutil prvi potresni sunek, je poklical okrožni načelnik vodjo jetnišnice in mu dejal: »Izpustite jetnike. Če se poruši jetnišnica, ne bi bil rad odgovoren za življenje te radikalne marve!«

Treba je omeniti, da so tvorili ogromno večino jetnikov radikalni politiki.

Vsi so veselo odšli iz ječe, le eden izmed njih ni hotel.

— Ali boš kmalu izginil ali ne?

— Ne maram oditi, ker sem v preiskavi.

— Pa vraga — saj je vendar okrožni načelnik odredil, da vas izpustimo.

— Požvižgam se na okrožnega načelnika. Imam pravico priti pred sodišče.

— Potem pa te naj zasuje zidovje!

— Tem slabše za vas. Moja kri se bo maščevala nad onimi, ki zapirajo državljane, ne da bi bili storili kak drug zločin kakor je ljubezen do domovine!

Hoteli so ga odstraniti s silo, ali mož se ni vzdal. Ta trmoglavec se je imenoval Gabrijel Miloradović, ki je bil ponovno radikalski poslanec, pozneje pa je prešel k samostalcem

in je bil starostni predsednik Narodne skupščine leta 1908. in 1912.

★

Med povojnimi političnimi anekdotami so nekatere, ki ljudem zelo ugajajo in krožijo radi tega v številnih variantah. Tako je čitatelj nemara že slišal tisto o žepnem robčku prezidenta avstrijske republike Hainischa. »L' Europe centrale« pa prinaša poljsko izdajo te anekdote:

Prezident Mościcki je predsedoval ondan seji ministrskega sveta. Ministrski predsednik maršal Pilsudski je sedel ob prezidentovi desnici. Mościcki je vzel iz žepa robček in ga spustil na tla. Pilsudski se je urno sklonil in ga pobral. Prezident ga je vzel smeje v roko in dejal:

— Gospod maršal, pustite mi, da vsaj semle vtaknem svoj nos.

Slično se pripoveduje o italijanskem kralju in Mussoliniju. Kakor se vidi, ni malo državnih predstavitev v Evropi, ki čutijo, da smejo le še v žepni robček popolnoma prosto vtakniti svoj nos!

★

»L' Europe centrale« pripoveduje sledečo zgodbo o časnikarju:

Neki odličen, mogočen in vpliven žurnalist je umrl. Angeli so brž zanesli njegovo dušo v nebo, in kakor bi trenil, je ta veliki mož obstal pred nebeškimi vrati. Ker za življenje ni bil vaju posebnih ceremonij pred tujimi vrati, je urno vstopil čez prag. Teda pa ga je ustavil sv. Peter, rekoč:

— Le nikar ne hitite tako, prosim. Vaš poklic? — ga je vprašal s strogim glasom

— Časnikar.

— Odstopite, ni več prostora. — je dejal nebeški ključar in mu zaloputnil vrata pred nosom.

— Gospod, — mu je rekel neki angel — nemara pa bi lahko povprašali v peklju?

— No, zakaj pa ne? — je odvrnil časnikar. — Po tem, kar se mi je tu pripetilo . . . In je jedrno odrinil v pekel.

— Ah! Vi ste časnikar? — mu je dejal peklenški vratar. — Oprostite, vse je polno!

In mu je prav tako kot sv. Peter zaprl vrata pred nosom

»Pa dobro: kaj mi mar!« si je mislil žurnalist, zletel na neko neobljudeno zvezdo, se tu naselil in koj osnoval svoj list.

Osem dni pozneje je že dobil pravo vstopnico tako za nebesa kakor za pekel.

Roman Zadavec:

„Koštrunček“.

Zgodba o zakonskih krepostih in slabostih.

— Torej sta se ločila? — sem vprašal prijatelja Ivana Pezdirja pri kozarcu dalmatinca v predmestni ljubljanski gostilni. — Pa bi bil še pred tednom dni stavil glavo, da tvojega zakona ne porušijo največji topovi, kar jih zmore naša slavna vojska! Zares je ni na svetu stvari, ki ne bi bila relativna.

Ivan je napravil dolg požirek in njegov brezpomemben obraz, eden izmed onih, ki jih kujejo naši državni uradi in ki so tolikanj podobni drug drugemu, se je raztegnil, da so se za spoznanje zamaknila debelo obrobljena očala. Poznalo se mu je, da mu gre vino izredno v slast. Sploh se zdi, da ga razočarani zakonski možje uživajo z nenadkriljivim užitek: skrivnostna zveza med žensko in bokaalom vina se kaže pri njih v skorajda jasni obliki.

Ivan se je pomaknil z glavo bližje k meni in rekel:

— Veš, da me je varala, babnica hudičeva. Cela tri leta me je vodila z drugim za nos. A jaz — kakor pravijo naši bratje onstran Sotle: »ni šuč, ni muč!« Še v sanjah se ne bi spomnil, da bi podvomil v njeno zvestobo. Nak — moj slučaj ni prav za prav nič izrednega, tako da bi človek zardel, ali zaskeli te vendarle, dokler si poštenjak in državni služabnik.

Ko si je znova namočil jezik, sem ga vprašal zaupno, kakor se lahko porazgovore med sabo zakonski možje:

— Kako pa si jo zalotil, nenasitno Mesalino?

Ivan se je rahlo nasmehnil: tako se nasmehnejo vsi priložnostni zmagovalci, kadar pripovedujejo o svojih uspehih.

— Ej, zadeva je malce čudna... gre po ovinkih, kakor vse naše najboljše kreposti. No, saj sva lahko iskrena. Poznaš me kot čednostnega moža: zlezi mi skušnjava do vratu, ne udam se in ti posmodim hudičev gobec s poročnim listom, ki ga je izdala naša sveta cerkev in ki zaleže toliko kot blagoslovljena voda. Koliko skušnjav je že šinilo mimo mene; še žal mi ni bilo zanje, ker nisi vreden zveste žene, če ji nisi sam zvest. Veš, tista dvojna morala... nâk! Ali zlodji je našel še pri svetnikih prst, da ga je posmodil, pa kaj ga ne bi pri meni. Imam že zdavnaj slabo stran v ra-

dovednosti: kakor baba rad vtaknem svoj nos tja, odkoder diši po kakem prijetnem, ne baš kaznjivem grehu. Ne zavoljo greha, saj veš — ampak zbog radovednosti. Tista čudna naslada v radovednosti! Tako ti prebiram tudi male oglase v »Jutru«, namreč rubriko »Dopisi«. In nekega dne berem — ne pozabi: za domačo mizo, v navzočnosti žene, ki se mi je zdela tačas še posebna zakonska zvestoba — tak-le oglas:

Zabave želi

srčkano, veselo dekle z diskretnim gospodom. Ponudbe pod «Koštrunček».

No, vse bi še šlo — ali tisti-le »koštrunček« mi je zavrtel glavo. Odsunil sem list in odšel v urad, ali glej ga, zlomka: koštrunček mi ne gre pa ne gre iz glave. Kakor da se me je lotila tiste vrste nervoza, ki se iz svojih žrtev na ta način brije norca, da morajo neprestano ponavljati kak verz ali metodo. Šef govori to, referent ono — pero škriplje sem in tje, ali v glavi mi venomer razbija koštrunček. In kake slike se mi pade pred očmi: ljubek obraz, še napol otroški, a deklško svež, z nežnimi koderčki, koketnimi očmi in napetimi, sladkimi usteci; visoka, vitka postava (kakor veš je moja žena majhna) in vse ostalo mehko, zaokroženo, res čisto koštrunje. — Tako je zlezal hudič v moje pošteno zakonsko srce in se ni dal spoditi.

Začel sem pogajanja ž njim.

— Veš, da sem trden kakor skala in da dobro razločim spodobno od nespo-dobnega; umakni se!

Hudič je pomignil z ljubkimi koderčki in se je zasmeljal z deviškim glasom:

— Bodi, ali poizkusiti moraš. Nič te ne stane; še večji pravičnik boš.

Prijatelj, vidim, da odpiraš oči na široko in se čudiš tej hudičevi zadevi; ali konec je bil ta, da sem zanesel pismo in dvignil dan kasneje odgovor: Koštrunček pravi, da je »kontent« in da se sestaneva tam in tam ob tej in tej uri!

Neznačajan človek bi bil pustil dekle, da bi bilo šetalo v večerni ljubljanski megli sem in tja in bi vsi prihajali, le »njega« ne bi bilo. Ali poštenjak, kakor sva midva, je tudi nasproti ženski pra-

vičen in noče pustiti take-le božje stvarce v zadregi. Saj navsezadnje vemo, kakšna so naša načela in kako bi jih, zlodja, omajal ženski kozliček s koderčki!

Doma sem se delal tako, da ni žena ničesar opazila. Oblekel sem praznjo sukno in si povezal okrog vratu kravato, ki jo nosim samo ob velikih praznikih — saj si me že videl z njo, močno pisana je. Kdaj bom večerjal, je vprašala žena in ali pridem kmalu domov?

— Ne, dušica, — sem dejal, — imamo sila važno sejo, ki bo dolgo trajala, — sem dejal — in bom kaj malega povečerjal v gostilni.

Malce se je začudila ali rekla ni nič. Tačas sem menil, da je bila tako pohlevna; zdaj vem, da so ji, izprijenki, druge skrbi rojile po glavi.

Prijatelj Pezdir je za trenutek umolknil; bržčas je hotel razdražiti mojo radovednost, v ostalem pa je naročil novo steklenico dalmatince.

O rendez-vousu s koštrunčkom ti ne bom razlagal na dolgo in široko — je nadaljeval čez nekaj časa — ker boš spoznal, da je konec malce drugačen nego ga pričakuješ ti, ki si začel dvomiti o neomajnosti mojih нравnih načel. Sestala sva se na domjenem mestu, ne da bi se bila zmotila v osebi; vendar pa sva bila oba malce razočarana. Kajpa, da nisi vzel resno mojega besedovanja o koderčkih in ljubkih ustnah, toda malo več otroške nežnosti in svežosti sem že pričakoval, če sem moral tvegati svoje do dobra zasidrane nazore o zakonski zvestobi. O tisti posebni dražljivi ljubkosti, ki se mi je zazdela v zapeljivem nazivu »koštrunček«, ni bilo besede; obraz je imela kaj vsakdanji, tako da se mi ni ljubilo odkrivati dvomljivih skrivnosti, ki bi jih utegnile skrivati oči; kar je padalo izpod klobuka na debela, nekam zabuhla in v večerni megli mastno odsevajoča lica, je bilo klavrn ostanek nekega »bubikopfa«, ka-li. Ostalo: obline dokaj, ali brez nežnih oblik in vsega tistega, kar bi se utegnilo obetati, če bi bilo drugače in — kaj pa — če ne bi bil že vnaprej trdno vztrajal na svojih načelih.

Kako je bilo pri srcu temu-le »koštrunčku«, ne vem: ali menim, da je dal moj »činovniški« obraz mnogim dekletovim nadejam splavati po vodi k varnejšemu in boljšemu pristanu. Sploh se nisva nič kaj razumela in pomenek se je sukal okoli vsakdanjih in dokaj spodobnih reči.

Šla sva naprej po mestu in zavila — meni je bilo popolnoma prav — v temnejše ulice; tu sem si dovolil docela neznanen hokus-pokus, ki me je poučil, da komu drugemu na mojem mestu ne bi bilo treba preveč izčrpavajočega napora, da bi si bil osvojil to žensko trdnjavo.

— Kaj bi delal predožge ovinke, — sem prekinil prijatelja Ivana, — kar povej, ali si hotel tisti večer z izjemo potrditi siceršnje moralno pravilo, ki na njem vztrajaš do skrajnosti?

— Hotel ali ne hotel; dejstvo je, da ni bila preveč neprikupljiva, odkar se je pokazalo, da se odziva mojim preizkusnim kretnjam z voljno udanostjo. Že sva zašla dokaj daleč na periferijo in me je nekam tesnilo pri srcu, ko sem opazil, da se mimogredoči fantije z neumljivo deželansko svobodo ozirajo za mojim dekletom in delajo opazke, ki so bile preveč surove, da bi mogle omažeževati čast ženske, ki sem ji bil tisti hip varuh in katere sicer ne bi rad branil pred tujo pestjo. Saj veš, kaj bi se lahko izcimilo iz te komedije, če bi bilo zašlo moje ime v policijske zapiske in med časniške novice.

Tedajci je moja napol dražestna spremljevalka obstala in mi dihnila v obraz zapeljivo in vroče:

— Ali hočete z menoj? — je rekla. Sem sama; imam svoj ključ.

Lahko si misliš, da je treščilo vame. Počasi, počasi mi je v glavi posinilo in skoraj bi mi bilo prilezlo na jezik, »Cipa! Ne koštrunček!«

— Gospodična, — sem dejal, ko sem prišel k svoji stari poštenjaški sapi — tokrat ne, ker imam preveč nujnih opravil; ali če se vam zljubi ob kateri drugi priliki — sem dejal — veste sami, pod katerim imenom daste oglas med »dopise«. Pa brez zamere — sem dejal — in sladko spančkajte! — Nato sem obrnil pete in nisem niti poslušal, kako se je ženšče vsajalo; na mah se je koštrunček izpremenil v kozo; staro, neostriženo kozo in vesel sem bil, da sem obvaroval za ceno malega razočaranja svoje trdne, neomahljive nazore o poštnju in zakonski zvestobi.

— Vse, kar si povedal doslej, prijatelj, bi moglo k večjemu obtožiti tebe, če bi te sodili v nebesih, kjer tudi tako-le moralno kolebanje štejejo med težke grehe; ali kako spraviš svoje meglene pustolovščine v zvezo z ženo in z razporoko? Ali te je nemara tvoja zvesta in vsekdar čuječa žena zalotila na

krivih poteh? Zakaj po tvojem pripovedovanju bi sodil, da sem ji storil krivico, ko sem jo primerjal z Mesalino!

Takih sem nadrobil prijatelju Pezdirju.

— Ej, dejal sem že, da ni nič izrednega; preprost konec, kakor se spodobi za dobre državljane. Ti veš, da zahajam domov zmerom po eni in isti poti in da me ta pot zapelje vsak večer okoli desetih iz bratovščine četrtinkarjev pri »Šestici«; to pot pa je bila stoprav pol deveta ura, ko sem jo zavil po docela drugi poti, tako da sem imel priti domov skozi alejo z nasprotne strani. Grem tedaj v polni zavesti dobrega dejanja, ki je bilo sicer preveč delikatno, da bi se bil pobahal ž njim pred ženo, ki pa me je vendar napolnilo s hropenjem po zvestih ročicah zakonske polovice, po najinem dragem gnezdecu, ki je žal brez mladičev. V aleji se je izprehajalo več parov. Pozorno krenem za parom, čigar oblike so se posebno tesno zlivale v megleni temi, ki je bila preveč redka, da bi bila neprijetna, a dovolj prozorna, da si videl deset korakov pred sabo. Grem, prisluškujem, še bolj napijem oči: znan glas, znana postava. Postalो mi je vroče.

— Hudiča — sem siknil — saj se vendar motim. Saj je to blazno! Saj ni res!

Kaj bi še besedoval? Stopil sem naprej, pogledal ženski izzivalno v obraz in... Na mah se je izvil divji krik, ki mu je sledil globok bas; dva moška sta se spoprijela in si dajala s pestmi po junaških plečih. Nastala je zmeda, kakor je še nisem doživel; vse se je obrnilo narobe, ves svet je zame pogoltnil hudič s svojim nenasitnim apetitom.

Žena se tisti večer ni vrnila domov; prihodnjega dne je prišel sel s pismom, ki v njem predlaga sporazumno ločitev, ker — piše — že tri leta ljubi drugega in ga ne ostavi za nič na svetu. Kaj boš žaloval za tako prismođo? Zmerom sem bil pameten človek, ki si je v svesti, da sta pamet in poštenje več od ženske ljubezni.

— No, lepih razodetij ti je prinesel tvoj koštrunček, — sem dejal prijatelju. — Kaj pa zdaj? Da ne bi morda še katerikrat pogledal k tisti neostriženi kozi, ki se ti utegne zopet prikazati kot koštrunček?

— Ne, — je odvrnil Ivan Pezdir ponosno in izpraznil zadnji kozarec — zdaj čakam tak-le oglas med dopisi:

*Samostojna gospa,
razočarana v zakonu, srednjih let,
išče idealnega gospoda krepke postave, zdravega, v svrhu duševnega razvedrila. Ponudbe pod »Idealist« na upravo lista.*

B. Kline-J. Baukart:

Amerika je bila odkrita pred Kolumbom.

Kako se je v zadnjih letih razblinila bajka, da je Kolumb prvi odkril Ameriko. — Skrivnosti srednjeveške trgovine.

(Konec.)

Medtem, ko je bila ladja odsotna, se je kapetanovemu zaupniku utegnil priljubiti kraj in način življenja. Zaradi svojih večjih spretnosti in duševnih zmognosti se je domorodcem seveda zdel liki bog ali vladar. Žene se niso pomišljale, skleniti s tem tako razumnim možem tudi zakon. Vse se je združevalo ter podžigalo nečimernost takega moža, in ko se je ladja vrnila, je čisto ostal, kjer je bil, kot častivreden lokalni mogočnik, za svojo družbo pa jako koristen krajevni posrednik in zastopnik.

Ko je bila dieppsko brodarstvo na višku, so se bili takšni zastopniki v

Afriki razvili že v zelo vplivne veščake. In njih polkrvna deca je dosegla še večji pomen. Ti mešanci so se naravno priučili dvema jezikoma in dvema vrstama spretnosti, domačim in evropskim. Ohranili so si podedovano znanje ter se navzeli vseh zvijač svojih belokožnih očetov. Dieppski trgovci ni samo brzo spoznal njih uporabnosti ter jih najemal za tolmače, ampak jih je — da zadosti tudi poznejšim potrebam — začel namenoma vzgajati in zaslužjevati. Končno se je iz teh preprostih trgovskih diplomatov, ki so bili večiči razumevanja neznanih jezikov, razvil poseben družabni sloj in njih poklic je

pridobil na ugledu. Noben pomorščak ni mogel misliti na to, da bi zapustil domačo luko, ne da bi imel nekoliko teh ljudi na krovu, in Kolumb sam je v svoji previdnosti vzel nekatere take tolimače s seboj na prvo vožnjo, da bi po stari navadi pospeševali kupčijo in zagurali dobre odnošaje za bodoče vožnje.

»Vozil je svoje črnce v Ameriko, toda naletel je tam na iste vrste ljudi, ki jih je kak mornar že pred njim bil presadil tja (morda pa je bilo več takih podjetnikov). To so torej bili tisti »črni trgovci z jugovzhoda«, ki so bili prinesli zlate guanine; oni ali njih predhodniki so prinesli v Ameriko nekaj še bolj zanimivega — tiste arabske besede, arabske rastline, sledove arabske kulture, ki so tako presenetili jezikoslovca Wienerja, ko je proučeval stara indijanska narečja.

Arheološki dokazi za arabsko kulturo v Ameriki.

Jezikoslovcu se je pridružil arheolog in skupno sta v zadnjem času ponudila toliko dokazov za to arabsko kulturo v Ameriki, da je ostalo delo zakasnelega Kolumba samo še presenetljiv dogodek v presenetljivi povesti. Kar je znanost v zadnjih letih dognala glede skoro neverjetne razširjenosti arabskega ali afriškega vpliva na zapadni poluti in o enako neverjetni starosti prekoatlantskega brodenja, je v kratkih obrisih sledeče:

Civilizacija Aztekov (v Mehiki) in plemena Maja (na Yukatanu) nista bili nič drugzega ko trgovski podjetji Afričanov v Ameriki, ustanovljeni najbrž med letoma 1150 in 1200. Ta ugotovitev prestavlja nastanek obeh civilizacij v mnogo poznejši čas, kakor se je do sedaj domnevalo; za prvo vožnjo preko Atlantika pa določuje mnogo ranjšo letnico ko dozdaj. Zanimivo je, da nudi beseda »Toltek« enega izmed dokazov za označeno domnevo. Najprej so učenjaki smatrali to besedo za označbo nekega plemena ali naroda ter njegove civilizacije; toda Wiener in najboljši poznavalec plemena Maja; Spinden, sta odkrila, da je to prvotna afriška označba velikega vodnika ali poglavarja, in ameriški Toltek je bil kratkomalo kakšen mogočen vladar, ki je gospodoval okrog l. 1190. Spinden domneva, da je civilizacija plemena Maja mlajša in ne starejša ko civilizacija Aztekov in da je majanske napise zato tako težko

razvozlati, ker predstavljajo v neki vrsti stenografije ali tajne pisave prepise izginule azteške znanosti, ki so jo na ta način presadili na nova tla. Brezdvomno opravičujejo značilne semitske poteze majanskih kipov in piramidna oblika majanskih spomenikov nove nazore o teh možnostih. Že sami izsledki jezikoslovcev storijo te nazore dovolj tehtne. Dogodki so se v surovih obrisih vrstili najbrž takole:

Arabska kultura je v Afriki dosegla svoj višek v devetem stoletju. Okrog l. 1100 je prodrla preko Sahare ter zavladovala v deželi Mindango na zapadnoafriški obali, ki je slovela po živahni trgovini. Izhodišče njenega vpliva v Ameriki je bila pokrajina Mihoakan ob obrežju Mehikanskega zaliva. Vsak jezikoslovni sled v starih ameriških narečjih vodi naravnost v Mihoakan in odtod skoči nezmotno do Mindanga v Afriki. V vsakem slučaju so stare arabske besede v Ameriki iz Mindanga in pomembno je, da značijo ti izrazi reči, ki jih je mogel posredovati trgovec ali pustolovec — namreč reči iz čarovništva, medicine (ali verstva) in politične uprave. Sklep, da sta bila Mihoakan in Mindango v živahnih stikih, se naravnost vsiljuje. Vsako majhno novo odkritje to dokazuje. Nagli propad azteške in majanske kulture je tak primer. Ker sta bili zrastle kakor gobi, sta oveneli, čim so prestali stiki z materinsko zemljo. Da so ti stiki bili trgovskega značaja, priča odkritje, da so se v vsakem slučaju arabski vplivi, ki so se najprej pojavili v Mihoakanu, razširjali po kupčijskih cestah, kakor so se te polagoma razpredle po Ameriki. In arabski so bili ti vplivi prej ko kakršnikoli drugi, zakaj narod Haruna al Rašida je bil takrat v dobi svojega razvoja, medtem ko je ležala Evropa še v temi in je Karol Veliki študiral abecedo, katere se ni naučil nikoli.

Kdo je torej odkril Ameriko?

Kdo je bil prvi Kolumb, ki je resnično odkril Ameriko, ki ga je njegov energični narod poslal tja, tega ne bomo nikdar dognali. Toda gotovost, da je živel in izvršil veliko delo, raste z vsakim novim odkritjem, z vsako mislijo, ki se bavi z njim.

Po vsem, kar znamo, so najbrž prejadrali Atlantik tudi nekoliko pred našim štetjem. Feničani so se, kakor bi se to razumelo samo ob sebi, vozili v Britanijo po kositer. Herodot pripove-

duje, da so Egipčani objadrali Afriko mnogo pred Kristusovim rojstvom. Odkrijevalec »belih« Indijancev ob Darienskem zalivu, Marsh, je mnenja, da so to mogoče potomci nekih Normanov. In kakor so razni posetniki lahko prevozili Tihi ocean, tako je bilo tudi z Atlantikom. Znano je, da so se praprebivalci Havajskega otočja in njih krvni sorodniki, novozelandski Maori, med seboj obiskovali ter pri tem prebrodili nad 8000 milj Pacifika. Otočja Tihega oceana so zasedli Malajci, o katerih nihče ne ve, kdaj so zapustili svoj rodni polotok. Toda glavno vprašanje v tem vrstincu novih odkritij je, kaj se zgodi s Kolumbom, ki je bil vzor tolikim generacijam učencev, ki ga je vse človeštvo občudovalo zaradi njegovega poguma v očigled opasnosti in malosrčnosti ter ga ljubilo zaradi njegovega velikega skoka v »neznano temo?«

Kolumbova slava je obledela.

Vsa stoletja so povelečevala tega moža, zaradi nečesa, česar očitvidno ni storil. Ako je vse, kar smo povedali, res — in pri tem moramo pomisliti, da niso dejstva o prejšnjih voznjah kakšen na brzo roko zbran nesmisel, ampak so sadovi pazljivega študija prvovrstnih učenjakov — potem Kolumb sploh ni bil oni prvak raziskovalec, ki je drugim pripravljaj pot. In nič ne znači, da je bil nekaj drugega in približno tako velik in dober. Če ni bil prvak odkrije-

valcev, je bil nekaj, kar ga še bolj usposablja za ameriškega patrona. Bil je prvak pospeševalcev.

Kar je Kolumb storil, je bilo to, da je stvar preokrenil v pravo smer. Ko so se kralji že zanimali za posle prekomorske trgovine, je Kolumb spoznal, kaj treba ukreniti. Trebalo je, pridobiti kralje za sodelovanje. Toda Kolumb je storil še več. On ni prodal samo svojega deleža v podjetju svojemu kralju, ampak je prodal tudi svojo idejo svetu. Kar je on v resnici odkril, novi svet, ki ga je odprl, je moderna trgovina. In zdi se nam, da se je tega nekoliko zavedal. Zagnal je velik hrup o svojem prvem koraku. Videl je, da je svet dovolj pripravljen. Dramatiziral je svoj doživljaj. Vzbudil je zanimanje ljudi ter si ga ohranil za vedno.

Najhujše, kar se more Kolumbu zdaj zgoditi, je to, da prenesemo njegov kip z enega podstavka na drugega. In to, kar se mu obeta, je samo zabavno, zakaj otročje človeštvo ni zmožno pripustiti, da bi se njegovemu ljubljencu kaj takega pripetilo. Oklepalo se bo pripovedk o njem, ne oziraje se na to, kar bodo dokazovali o njem iskalci istine. Kolumb — tako se nam zdi — predstavlja neko splošno človeško težnjo, neko vseobčo mišljenje in človeštvo je napravilo iz njega nekaj nepremagljivega — simbol samega sebe. In odgovor na vprašanje: Kaj se zgodi zdaj s Kolumbom? je kratek: Nič.

TEHNIKA

Postanek in razvoj telefona.

Elektrika in zvok.

Medsebojno zvezo elektrike in zvoka je opazil že ameriški profesor Page. Čim je spustil po tuljavi, ki je imela v sredi kos železa, električen tok, je čul iz tuljave kratek zvok. Če je tok zaporedoma in dovolj hitro prekinjal, je dajala tuljava ton, ki je bil tem višji, čim hitreje ga je prekinil. Ta pojav so imenovali takrat *galvanska godba* in eo si ga razlagali na ta način, da tok železo omagneti in se pri tem železo nekoliko raztegne. Ko tok preneha, se železo spet skrči; ako se ta pojav dovolj hitro ponavlja, tedaj železo trajno vibrira ali se trese, te tresljaje pa zaznava uho kot zvok.

Dasi opisani pojav nima s telefonom v sedanjih oblikah prav nič skupnega, vendar je bil za tedanjo dobo važen, ker je odkril, da se dajo s primernim električnim tokom proizvajati glasovi. Fiziki poslej niso zanemarili galvanske godbe. Raziskovali so jo še dalje, dasi niso dosegli to pot nikakega uspeha. Zabliskalo pa se je nekemu preprostem Francozu, brzojavnemu uradniku Bourseulu, ki je že leta 1854., na podlagi zgoraj omenjenega pojava, zamislil prvi telefon, ki bi bil v grobem obrisu precej podoben današnjim modernim izvedbam.

Bourseul je dejal: »Če govorimo v ploščo, ki je dovolj prožna in gibka, da sledi vsem

najmanjšim odtenkom glasu, ter poskrbimo, da nam plošča v ritmu tonov sklepa in prekinja galvanski tok, tedaj bo iste glasove reproducirala druga plošča, v poljubni oddaljenosti, ako jo izpostavimo magnetnemu vplivu galvanskega toka.« Žal, da Bourseul te ideje ni spremenil v železo in baker, marveč je prepustil svoje mesto nemškemu učitelju Filipu Reissu, ki je zgradil svoj prvi telefon točno po Bourseulovem preudarku, dasi ga ni poznal.

Sarouk — izumitelj telefona.

Filip Reiss se je rodil l. 1834. v bližini Kassla na Nemškem. V šole ni mogel in se je radi tega izučil za barvarja, s čemer pa ni bil zadovoljen. V prostem času je z veliko

rcjeni za tehniko, ki imajo izredno oster instinkt za medsebojne zveze in odvisnosti pojavov, ki jih razkriva narava in jih znajo spretno navezati drug na drugega.

Laboratorij v skednju.

V skednju za šolo si je Reiss priredil nekak laboratorij, kjer je prebil ves prosti čas s fizikalnimi poskusi in študiranjem. V svojem življenjepisu je napisal sledeče: »Študiranje fizike me je l. 1860. spet zapelo v poizkuse z organi sluha, ki so mi to pot bogato poplačali ves trud. Posrečilo se mi je sestaviti aparat, ki jako dobro ponazoruje delovanje slušnih organov, obenem pa je z njim tudi mogoče prenašati glasove na po-

Izumitelj Reiss v svojem «laboratoriju».

vnemo študiral naravoslovne vede. S svojo pridnostjo se je povzpел do učitelja, naprej pa ni šlo. Mož je bil vseskozi čudaške nature, učenci so mu pripisovali nadnaravne sposobnosti. Znal je gledati skozi zid, okrog oglov in še mnogo podobnega. Za vse te nadnaravnosti si je namreč Reiss izdelal zanimive optične aparate, ki se o njih učencem niti sanjalo ni. Bil je eden tistih ljudi, ki so

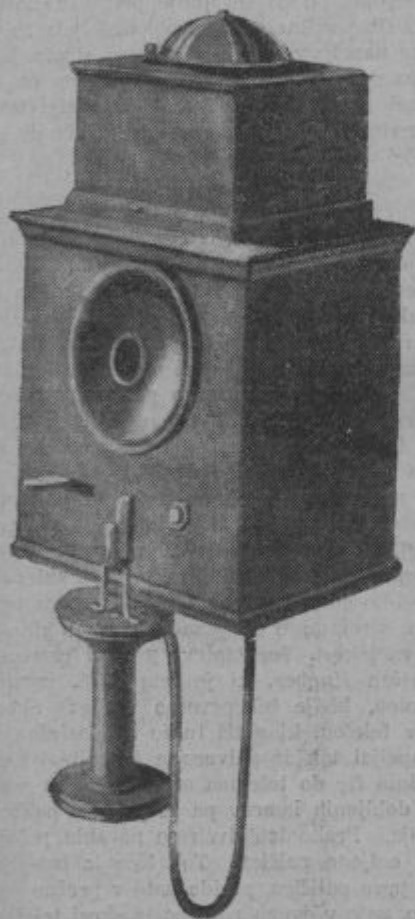
ljubno razdaljo, in sicer z galvanskim tokom.«

Umetno uho in govoreča igla.

Reiss je napravil iz hrastovega lesa človeški uhelj in posnel tudi vse ostale bistvene dele notranjega ušesa. Bobnič, ki je bil na njegovem modelu iz prejšnjega mehurja, pa je nosil lahko kovinsko ploščico, proti kate-

ri je molela drobna igla. Vzel je galvansko baterijo, jo priklopil z enim polom na ploščico in z drugim na konico in govoril v uhelj. Bobnič s kovinsko ploščico se je tresel v ritmu glasov, zadeval na iglo in na ta način spajal in prekinjal baterijski tok, ki je bil obenem speljan že skozi podolgovato tuljavo s pletilno igro v sredi. Tok je magneti-

kaj dobro, odpovedal pa je pri zamotanih sičnikih, šumnikih itd. tako, da za prenos celih besed ni bil poraben. Reiss se je mnogo trudil, da bi spravil svoj izum v svet. Dobil je sicer mnogo priznanj, zbog nedostalkov pa na uporabljivost njegovega telefona ni nihče mislil. Stvar se je počasi pozabila, in par zadnjih telefonov je prodal neki starinar v Frankfurtu kot fizikalno igračko. Zdaj se je preselila zgodovina telefona iz Evrope v Ameriko, ki si po pravici lasti priznanje, da je le ona razvila telefon na sedanjo višino.

Telefonski aparat, ki so ga dobili prvi naročniki v Berlinu okrog l. 1878.

ziral iglo, ki je vibrirala enako kakor membrana v lesenem uhlju in je torej proizvajala enake glasove. »Govoreča igla«, to diši sicer nekoliko po pravljici, bilo pa je le res. Reiss je imenoval svoj aparat telefon — ime, ki so ga prevzeli tudi ostali poznejši izumi.

Čudna usoda prvega telefona.

Reissovo telefon je bil še jako nepopoln; enostavne samoglasnike je prenašal še da-

Učitelj gluhonemih — drugi izumitelj telefona.

V Bostonu v Ameriki je v gluhonemnici poučeval Aleksander Graham Bell, ki je mnogo razmišljal, kako bi se dalo s primernim aparatom pomagati onim, ki so le deloma nemi. V letih 1862. do 1863. je Bell študiral v Edinburgu na Angleškem, kjer se je seznanil z Reissovim telefonom, ki so ga imeli v fizikalnem zavodu ondote univerze. Spoznal je njegove napake in jih je skušal odpraviti. Videl je, da je napačno, če se električen tok, ki naj prenaša glasove, spaja in prekinja. Tudi zvoneča telesa se ne stresajo prekinjeno, marveč trajno nihajo, zdaj močnejše, zdaj slabše. Zato bi moral električen tok, ki prenaša glasove, trajno teči, spremenjati pa se mora njegova jakost v ritmu glasov. Na podlagi tega preudarka je sestavil Bell telefon, ki deluje tako-le: Če potisnemo v tuljavo iz drobne bakrene žice paličast magnet, tedaj se nahaja tuljava v močnem magnetnem polju. Če se jakost tega polja spremeni, tedaj se vzbudi v tuljavi hipen električen tok, ki ga lahko speljemo iz tuljave po žicah, kamor hočemo. Pred tuljavo je Bell spel opno s tanko železno ploščico. Če se govori v opno, tedaj ta niha v ritmu glasov, se približuje in oddaljuje od tuljave. Kadar se ploščica približa, absorbira nekaj magnetnega polja, ki s tem oslabi. V tuljavi se vzbudi hipen električen tok. Isto se zgodi, kadar se opna oddalji od tuljave, in ker se to neprestano ponavlja, teče tudi v tuljavi tok trajno, menja pa se mu jakost in smer. Tok, ki ga proizvaja prvi telefon, napeljem skozi drug telefon, ki je prvemu popolnoma enak. Če je v prvem telefonu menjanje jakosti magnetnega polja vzbudilo električne toke, bo nastopil v drugem telefonu obraten pojav. Električen tok bo menjal jakost tam vladajočega magnetnega polja, ki bo torej membrano enkrat pritegnilo, drugič pa odbilo. Opna bo nihala podobno kot opna v prvem telefonu in proizvajala enake glasove, kakor jih govorimo v prvi telefon.

Še en izumitelj.

Bell je dal svojem telefonu priročno obliko, odstranil še nekatere malenkostne nedostatke in ga dal 14. februarja 1876. patentirati. Čudno: prav takrat je prišel na patentni urad še drug izumitelj Eliso Graya, ki je tudi prinesel patentirat telefon, vendar je bil ta drugače sestavljen. Izumitelja sta si bila seveda takoj v laseh, komu gre prvenstvo. Razvil se je ogaben časopisni boj, ki se je končal z Bellovo zmago. Bell je umrl leta 1922.

Še isto leto so razkazovali novi telefon na svetovni razstavi v Filadelfiji, ki je posebno važna že zbog tega, ker je svetila tam tudi prva Edisonova električna žarnica.

Telefon prvokrat v praksi.

Leto pozneje so bile v New-Yorku volitve in tedaj je newyorški dnevnik »Tribuna« prvič vpeljal telefon za sporočanje volilnih rezultatov iz posameznih volišč. Uspeh je bil ta, da je objavila »Tribuna« volilne rezultate mnogo preje kot velika lista »Herald« in »Evening Express«. S tem je telefon prestal ognjeni krst; začel se je zmagoslavni pohod po vsem svetu. Najprej so zvedeli o njem na Angleškem in v Nemčiji, kjer pa so »govorjenje po žicah« smatrali spočetka le za debelo ameriško raco.

Pot čez ocean.

V Nemčiji je bil tiste čase predstojnik pošte in telegrafa Heinrich Stephan, izumitelj dopisnice in ustanovitelj svetovne poštne organizacije. Ta mož je takoj spoznal, kako velikega pomena bi bil telefon v hitrostnem prometu. Začel je takoj s poskusi v Berlinu, ki so se dobro obnesli. Navzoč je bil tudi inženjer Siemens, ki je spoznal, da se dá Bellov telefon še precej izboljšati. Začel je izdelovati izboljšane telefone Bellove sestave in jih prodajal po 5 mark kos. Tedaj je popadla Berlin pravcata »telefonska mrzlica« in kdor je le imel 10 mark, si je nabavil dva telefona in poskušal doma, če se res dá govoriti »skozi zid«. Prodajalno tvrdirke Siemens so ljudje dobesedno oblegali in upravitelj se je kesal, češ da je cena nastavil prenizko, saj so prodajali v Ameriki telefon po 25 dolarjev.

Slabi začetki.

Leta 1878. je bila otvorena prva lokalna telefonska centrala v New-Havenu v Ameriki. Sledile so telefonske centrale v Londonu, Liverpoolu, Manchesteru, vsaka povprečno s 50 naročniki. V tem času je bila otvorena tudi v Berlinu centrala; priglasili pa so se kljub vsemu prizadevanju le 4 telefonski naročniki. Prvi telefonski aparati v stanovanjih

naročnikov so bili okorni in silno neprirodni. Slušalice so bile težke in često je roka, ki jih je morala držati na uho, omagala, če predno je bil pogovor končan. Ljudem tudi niso ugajale telefonske žice, ki so se začele razpletati po strelih v vedno gostejšo mrežo, in hišni posestniki so se bridko pritoževali nad brezvestnostjo poštne uprave, češ da ta naravnost skrbi za to, da bo imela strela čim lažje pot naravnost v hišo.

Polagoma po so se ljudje privadili novotariji. Ob nevihtah se je pokazalo, da telefonske napeljave prej ščitijo pred strelo, kakor pa ogrožajo poslopja. Telefon sam pa je pokazal posebno v trgovskem življenju toliko prednosti pred brzovjavom in tekači, da se je začel v mestih silno hitro širiti.

Na potu k izpopolnitvi.

Slaba lastnost starih telefonov pa je bila v tem, da se je dalo govoriti z njimi le na omejene oddaljenosti. Kalčnih 100 km se je še dalo razumeti za silo, naprej pa ni šlo. Treba pomisliti, da je morala neznatno majhna energija, ki jo nosi s seboj naš glas, sama proizvajati za prenos glasov potreben električni tok, da so bili nastali toki silno šibki in da jih je predolga pot po žicah že toliko oslabila, da niso mogli več zgibati opne na drugem telefonu. Reiss se je temu nedostatku izognil na ta način, da je za prenos glasov uporabil tok iz galvanске baterije, glas pa je ta tok le prekinjal in sklepal. To je bilo sicer napačno, kajti tok mora teči trajno, spreminjati pa se mora v ritmu glasov njegova jakost. Tej zahtevi je prvi ustregel Američan Hughes, ki je leta 1878. izumel mikrofon, ki je bil prvotno tak-le: Skozi Bellov telefon, ki služi tu le za poslušanje, je napeljal tok iz galvanске baterije. Ena dovodnih žic do telefona se pretrga, na vsakega dobljenih koncev pa se priveže palčica iz oglja. Preko teh dveh se narahlo položi tretja ogljena palčica. Tok teče iz baterije skozi prvo palčico, preide nato v prečno položeno, nato v drugo palčico in skozi telefon spet nazaj v baterijo. Mesta, kjer se prečna palčica dotika ostalih dveh, so silno občutljiva za pritisk. Zadostuje že, da zadeva jo prečno palčico zračni valovi, ki jih proizvaja zveneče telo, da se pritisk in s tem upor, ki ga stavijo ta mesta prehodu električnega toka, izdatno izpremeni. S spreminjanjem upora pa se spreminja tudi jakost toka, ki teče skozi telefon. Iz telefona čujemo glasove z veliko jakostjo. Od tedaj pa do danes so se mikrofoni silno preobrazili, v principu pa so ostali stari in tudi nobena novejših izvedb jih ni mogla nadomestiti.

Telefoni, ki jih sedaj lahko imenujemo slušalice, so dobivali vedno bolj priročno ob-

liki. Paličasti magnet v tuljavi so nadomestili s podkvastim, ki je lažji in se je dal cel namestiti v malem okrovu za opno. Okrov je dobil ročico in se razvil v tako imenovano žlično slušalico. Na prostem koncu ročice so pozneje pritrdili še mikrofon tako, da pride pri poslušanju sam od sebe primerno blizu ust in ni treba nerodnega sklanjanja k mikrofonu, ki je bil prej pritrdjen navadno v omarici na steni. Ti mikro-telefoni, kakor jih imenujemo, so najbolj dovršen združek govornilnega in poslušalnega aparata in naglo izpodrivajo ostale izvedbe.

Centrala nekdanj in sedaj.

Spoj telefonskega naročnika s centralo, ki nas nato zveže z naročnikom, s katerim želimo govoriti, se je tudi bolj in bolj avtomatiziral. Spočetka je bilo treba poklicati centralo z električnim zvoncem, ki je imel ta nedostatek, da je rabil posebno baterijo. Če je hotel naročnik govoriti, je moral obrviti posebno stikalo, ki ga je moral spraviti po končanem pogovoru spet v prvotno lego. Če je na to pozabil, ga centrala ni mogla več poklicati in je ostal navadno v najnujnejših slučajih brez telefonske zveze. Vse te nedostanke so postopoma rešili tako, da se vsi potrebni pretiki izvrše avtomatično tedaj, ko znamemo telefon z aparata. Pri najnovejših aparatih so odstranili tudi zvonjenje; centrala se oglašuje takoj, ko znamemo telefon. Pri nas v Ljubljani smo to najnovejšo izvedbo preskočili, ker smo dobili avtomatično telefonsko centralo, ki deluje na povsem drugi podlagi.

Kako je prišel telefon v naše kraje.

Če se omejimo še nekoliko na lokalno zgodovino telefona, se nam nudi sledeča slika: V bivši Avstriji je bil telefonski promet spočetka v zasebnih rokah. Država je izdajala koncesije privatnim družbam, ki so gradile lokalna telefonska omrežja v posameznih mestih, pa tudi daljše proge. V severnih deželah, posebno na Češkem, se je telefon

še dokaj lepo razvijal, medtem ko so južne pokrajine, med njimi tudi Kranjska, zelo zaostale.

Pozneje je prevzela država telefonski promet v svojo upravo in zgradila leta 1892. prvo daljšo telefonsko progo: Dunaj—Gradec Trst. Ta proga je šla tudi čez Ljubljano. Toda Ljubljana proge ni mogla uporabljati, ni mogla govoriti z nobenim izmed navedenih mest, ker še ni imela telefonske centrale in niti ene govornilnice. Šele leta 1897., leto potem, ko se je preselila pošta v sedanje postopje, smo dobili prvo telefonsko centralo, z njo vred pa telefonske zveze po zgoraj omenjeni progi. Ljubljanska centrala je začela obratovati z nekako 50 telefonskimi naročniki. Med ljudstvom se pripoveduje, da smo dobili material za centralo in napeljavo kot staro šaro iz Trsta, kar pa ni res. Ljubljanska centrala je bila postavljena popolnoma nova, naravnost iz tvornice Czeisja Nissl, sedanje Vereinigte Telephon- und Telegraphen-A. K. Ges. Fabrik na Dunaju. Centrala je bila starejše sestave, zaradi tega ni mogla več zmagovati vedno živahnejšega prometa, ki se je razvil zadnja leta.

Kar se medkrajevnega prometa tiče, smo bili do začetka vojne jako ubogi. Gorenjska in Dolenjska sta bili od telefonskega prometa popolnoma odrezani. Le Tržič na Gorenjskem je imel, kot nemško gnezdo, svojo lokalno telefonsko centralo z nekolikimi naročniki. Kranjska je spadala tedaj sicer pod tržaško pošto ravnateljstvo; počasnemu razvoju telefona v naših krajih pa ni bilo krivo tržaško ravnateljstvo, marveč Ljubljana sama, ki se ni za telefon prav nič brigala in ni ničesar zahtevala za povzdigo. Med vojno je iz strateških ozirov izgradnja medkrajevnih telefonskih prog hitro napredovala. Še hitreje je šlo po prevratu in danes je zvezana Ljubljana že z vsakim večjim krajem v Sloveniji. Z inozemstvom Ljubljana ne govori mnogo. Na sever najdalje do Prage, v Italijo pa do Trsta, Benetk in Vidma; govorila pa je tudi že z Bukarešto.

Kako bomo lahko gledali skozi zid.

Važna iznajdba ruskega tehnika.

Petrograjski list »Ogonjok« prinaša članek znanega fizika A. Jofeja, člana ruske akademije, o izumu mednarodnega pomena, delu Leva Termena. Po večletnem delu je zgradil Termen svoj »daljnovid«. Poizkusi so razgnali vse dvome. Z daljnovidom lahko gledamo predmete in dogodke, naj bodo še tako oddaljeni od kraja opazovanja. Ko so spustili temne zastore in se je zasvetil

in živo zeleni luči mali kos platna, so videli navzoči osebe, ki so se nahajale v sosednji sobi za debelim zidom in znane osebe v drugih petrograjskih hišah, ki so se poprej domenile o času prireditve.

Teleoptika, t. j. vid iz daljine, nima nič skupnega s sedanjim brzogovornim ali brezžičnim pošiljanjem fotografskih slik, načrtov, bančnih šekov in celo fil-

mov. (Izumi Nemcev Carolusa, Francozov Belaipesa in Rusa Meljnikova). V tem primeru vidi sprejemalec samo poprej pripravljeno sliko, ne pa časní dogodek. Brzjavljena risba se mora natisniti oziroma fotografirati in šele potem je vidna. Popolnoma drug smoter ima Termenov stroj, ki omogoča, da lahko opazi vse, kar se godi v istem trenutku na drugem oddaljenem kraju. Ta naloga je rešena na duhovito preprošt način.

Če hočemo videti kak oddaljen predmet, moramo razdeliti v enakomerne dele vso luč, katero odbija njegova površina. Predmet se tako rekoč cepi v vrsto večjih ali manjših štirikotnikov. Vsak izmed njih izloča močnejšo ali slabejšo luč. Slika, ki jo sprejema oko, je vsota črnih in belih, svetlih in senčnih madežev.

Glavni del Termenovega stroja tvori tako zvani razpršilec, lesena ali kovinska okrogla plošča, ki se postavi pred opazovanim predmetom. Plošča nosi več vrst drobnih ogledalc, ki so tako nameščena, da ujamejo in odbijajo pri sukanju plošče snope žarkov, ki jih razseva predmet. Vsako ogledalce ujame samo en snop, t. j. luč samo enega dela (štirikotnika) razsvetljene površine. Razpršilec ostavlja ostalo luč. Posamezno ogledalce »izreže« samo eno točko predmeta. Disk se vrti tako naglo, da ujame razpršilec v teku 1 desetinke sekunde in razdeli med ogledalci vse snope žarkov, katere odsevajo vse točke (štirikotnika) površine. Nato se izpremeni ujeta luč v električni tok. To oskrbi tako zvani foto-element, ki izrabí lastnost nekíh kovin (n. pr. volframa), izžarevati elektrone pod vplivom luči. Čim močnejša je luč, tem več elektronov proizvaja kovina in tem jačja je električna struja. Vsi žarki razpršilca, snop za snopom, obsevajo foto-element. Če imamo, denimo, 1000 ogledalc, tedaj to pomeni, da smo razbllí površino opazovanega predmeta na 1000 točk, da smo ga v mislih pregrnili z omrežjem iz 1000 drobnih štirikotnikov. Na ta način imamo v razpršilcu pravi vrtinec iz 1000 se podečih, različno močnih žarkov. Njih vrsta se takoj izpremeni v foto-elementu v en tisoč električnih struj različne jakosti, ki sledijo druga drugi. Oba vrtinca trajata eno desetinko sekunde. Tekom sledeče desetinke se ponovi vrtinec zopet, toda slika žarkov in električnih struj bo lahko nekoliko drugačna. Opazovani pred-

met se lahko premika, obrača in podobno. To pomeni, da se bo izpremenila tudi kombinacija luči in elektrike: snopi žarkov bodo lahko močnejši oziroma slabejši in to takoj vpliva na jakost struj, ki nastanejo v foto-elementu.

Obični radiotehniški pripomočki (katodne žarnice in sl.) ojačijo potem v foto-element ujeto strujo in jo pošljejo v daljavo po brzjavni žici ali brezžično, to je vseeno. Ojačenje zaključí »teleoptično«, pošiljalno nalogo Termenovega stroja. Njej sledi delovanje preizkušene in mogočne odpošiljalne tehnike. Močnejša postaja pošlje seveda sliko tudi bolj daleč. To vedo vsi radio-ljubitelji.

Sprejemna postaja ponavlja vse te izpremitve v nasprotnem redu. Radiosprejemnik pretvarja elektromagnetne valove v vrsto navadnih stalnih električnih struj različne napetosti. Struje gredo skozi žarnico in ojačijo oziroma oslabijo njeno luč. Žarnica ponavlja v sprejemnem razpršilcu oni vrtinec svetlobnih žarkov, ki se vrši v istem trenutku v pošiljalni postaji sto in stotisoče km daleč. Razpršilec sprejemne postaje se vrti na las tako kakor oni odpošiljalne postaje. Svetlobni žarki se izžarevajo v nasprotnem redu naravnost na platno, kjer se razpustijo zopet v istem redu kakor pri odpošiljanju, ko jih je izrezal razpršilec iz toka svetlobe, ki jo je odseval fotografiran predmet. Dobimo tedaj na platno našo »mrežo« iz črnih in belih madežev (štirikotnikov) različne zasenčenosti. Dobimo celotno kombinacijo luči in sence, ki ustvarja sliko vsakega vidnega predmeta. Toda opazovalec ne bo videl štirikotnika, ne bo videl »mreže« na platnu iz enakega vzroka, kakor ne vidi »mreže« pri čitanju ilustrovanega lista. Kakor znano, reproducirajo naši dnevnikí slike s tem, da prenašajo na papir drobno mrežo iz temnih in svetlih pik. Toda oko je vedno nekoliko oddaljeno od časopisa in ta daljava vzame točke: »mreža« izgine in pred bralcem je celotna slika. Enako je tudi v Termenovem daljnovidu.

Razen tega se vležejo vsi deli mreže (1000 štirikotnikov v našem primeru) na platno v teku enega desetega dela sekunde. To pomeni, da drvi posamezni štirikotnik z naglico 0,0001 sekunde. Ta čas zadostuje, da zedini naše oko te ločene vtise v celotno sliko. Isti »fiziološki rok« leži tudi v temelju kinematografske slike.

Seveda deluje prvi Termenov daljnovod žele v Petrogradu in okolici. Toda slaboten je bil tudi prvi »strelomet« izumitelja brezžičnega brzojava Popova, prvi »kinetoskop« Edisona in Ste-

phensonova prva lokomotiva »Raketa«. Kmalu bo »teleoptičen sprejemalec« tovarniški izdelek, ki bo omogočil slehernemu človeku vid skozi zidove.

IZ MEDICINE

Zdravniki in zdravila pred 100 leti.

Ljudje so često nasproti zdravnikom zelo krivični. Onim, ki so bolni, ni nič mar, kako daleč je prišla zdravniška veda v svojem razvoju in ali je nje pot težavna ali lahka; zdravnik bodi vseznal in še čudodelec povrh. Bolnik kaj rad pozabi, da je zdravljenje bolezni težavno in da tudi najbolj učeni zdravnik včasih težko dožene kako zapleteno notranjo bolezen. Ljudje sploh mislijo, da je medicina vsevedna in vsegamogočna; ko pa se prepričajo, da si zdravniki često ne znajo pomagati, poberejo hvaležno — prav za prav pa nehvaležno — vsak dovtip, ki smeši zdravniško nepopolnost. Ljudje poznajo tisoče, ki so kljub zdravniški pomoči umrli; ne poznajo pa tisočev, ki so bili ozdravljeni ali ki jim je zdravniška pomoč olajšala neznosne muke.

H. de Galier pripoveduje v svoji knjigi »Les mœurs et la vie privée d'autrefois« o stanju medicine pred francosko revolucijo (1789). Razmere so bile v Franciji približno take kot pri nas, s to razliko, da je bilo pri nas še vse bolj preprosto in zaostalo; izučeni zdravniki so bili redki in zdravje kmetijskega ljudstva so vzeli v zakup ljudski ranocelniki, mazači, brivci in vražarji.

(Na Štajerskem še danes imenujejo stari ljudje zdravnika »padar«, kar je posneto po nemški besedi »baden, kopati«; pred 100 leti so kmetijski zdravniki bolnike kopali in mazali, s čemer je bila njih zdravilska umetnost približno izčrpana.)

Še za Napoleonovih časov, tem bolj pa globlje v 18. stoletju — tako nam pripoveduje omenjeni H. de Galier — se praktični zdravnik ni potrudil, da bi dognal vzrok bolezni. Sicer pa ni imel — mislimo predvsem glede notranjih bolezni — nobenih pripomočkov. Zdravnik je pogledal bolnika od nog do glave, ali preiskoval ga ni; zadovoljil se je z

njegovim pripovedovanjem in z morebitnimi zunanji znaki na glavi ali rokah. Zdravnika ni bilo nič sram, če je zapisal, da je bolnik umrl »iz neznanega vzroka«. Še sloviti profesor de Villeneuve, oče moderne kirurgije, je predaval svojim dijakom: »Večkrat ne boste mogli dognati bolezni. V tem primeru kar povejte bolniku, da ima zamašena jetra. Če bo odvrnil, da ga boli v glavi ali v prsih, ga zavrnite, da potekajo bolečine iz jeter. Bolnik si tako in tako ne bo mogel predstaviti, ali so jetra lahko zamašena ali ne, občutil pa bo pred vami večje spoštovanje.« To nam priča, da niti odlični zdravniki niso preveč resno pojmovali svojega poklica. Vendar pa jim ne smemo tega hudo zameriti, zakaj nazori tistega časa so bili v tem pravcu dokaj različni od naših. Pravilno pa se nam zdi, da zdravniki niso hoteli kazati ljudem zevajočih vrzeli medicinske vede, zakaj znanost se je morala tokrat še veliko boriti zoper praznoverje in predsodki o zdravništvu so bili neprimerno močnejši in bolj razširjeni nego dandanes. Sploh pa mora zdravnik tudi v naših dneh vplivati na bolnika tako, da dobi zaupanje vanj in da spoštuje njegovo znanje. Brez tega ni medicine.

★

Izbira zdravil pred 100—150 leti ni bila posebno obilna. Najsplošnejše zdravilo za vse bolezni je bilo klistiranje in puščanje krvi. Če je bil bolan dojenček ali sedemdesetleten starec, če je imel kdo jetiko ali ošpice, vsakdo se je klistiral ali se mu je puščala kri. Namesto odpiranja žil so upeljali pozneje nastavljanje pijavk. Naši starejši ljudje se še spominjajo starih »dohtarjev«, ki so lovili pijavke in jih nastavljali bolnikom na žile. V času naše prababice so bile pijavke sila priljubljene. Tako je bilo po vsej omikani Evropi, pa tudi pri nas. Puščanje krvi cvete ponekod še dandanes. Le pojdite v poletnem času v

Krapinske ali v Varaždinske toplice, ondi vam teko potoki človeške krvi, ki se cedi izpod tako zvanih »rogov«, katere nastavljajo »barbirji« (brivci). Vse polno potrpežljivih mamic in tatekov se pari v vroči vodi in poti zdravo in nezdravo kri — evo vam žive ilustracije k zgodovini medicine za 100 let nazaj!

V francoskih zdravniških bukvah tiste dobe najdete to-le modrovanje: »Čim več gnile vode črpamo iz vodnjaka, tem preje se napolni s pitno vodo. Čim več nečiste krvi odvajamo, tem preje se nadomesti z zdravo.« Ne pozabimo, da so imeli takrat celo vrlo učeni gospodje o krvi manj pojma kot ga ima dandanes dober absolvent osnovne šole.

Torej odvajanje krvi in čiščenje čreves! Črevesa so se zdela ljudem izredno važen organ — deloma po pravici, kakorkoli so pretiravali — in so menili, da ne delujejo tako kot je treba; zato so jim pomagali s klistirjem. Francoski kralj Louis XIV. si je dal v teku enega samega leta 47-krat odpreti žilo in 259-krat nastaviti klistirje. Prof. Patin je 32-krat puščal kri svojemu tovarišu, ki je bolehal za kronično mrzlico; o trgovcu Cousinesu pripovedujejo, da je vzdržal to proceduro 66-krat, tako je veroval v ozdravljenje svoje revme.

Danes se rabi na kmetih — toda zgolj ondi, kjer so ljudje še precej zaostali — za zdravilo n. pr. človeška voda. To je bilo pred 100 leti dokaj udomačeno, tudi v tako zvani »najboljši« družbi priljubljeno zdravilo. Marsikatera lepota tistega časa, ki se o nji danes čitajo zanimivi in pikantni romani, je zdravila bolečine v trebuhu s to ne baš pikantno tekočino, česar romanopisci, kaja, ne povedo. Ali kulturni zgodovinar se temu ne čudi. Ruski car Peter Veliki je užival za zdravilo stolčene vodene ščurke in stonoge v osetu. Kardinal Mazarini je dobival na otečene noge obkladke iz konjskega blata. Sloviti kardinal Richelieu je moral prenesti po nasvetu svojega zdravnika še krepkejše zdravilo; užival je konjsko blato v vinu kot »zdravilo« zoper želodčnega raka. Za zlatenico oboleli so dobivali krop, ki je stal čez noč na gosjem blatu ali v prah stolčenih deževnicah. To nam kaže razširjenost vere v zdravilno moč blata in urina. Ruske kmetice še danes mažejo otrokom s človeško sečjo vnete oči. Pred 100 leti pa si bral v knjigah ta-le nasvet: Če bolehaš za želodčnimi kamni, izpij vsako jutro na tešče kozarec lastne vode (urina). Dober tek! — bo

dejal čitatelj, nežna čitateljica pa se bo grdo namrdnila. Ne moremo pomagati! Učeni in fini ljudje so pred stoletji uživali to zdravilo z enakim prepričanjem o njegovi zdravilnosti, kakor požirajo danes najnežnejši govtanci neznana sredstva iz moderne lekarne, ki po svojem izvoru tudi niso iz področja estetike!

Kdor je imel v tistih časih kronično vročico, so mu obesili na vrat živega pajka v orehovi lupini. Kogar je ugrizel stekel pes, je dobil na čelo slinast konjski zob. Če to ni pomagalo, so ga kar zadavili z blazino. Vodenico so zdravili z debelim črevesom, ki so ga napolnili z žabami in ovili kot pas okoli trebuha. Poznali so tudi zdravilno moč gadje juhe: gada so slekli, obglavili in skuhal v kropu. Nasvete te vrste so dajali učeni zdravniki kakor Ambrois Parais, Van Helmont in drugi. Vseučilšni profesorji medicine so zapisovali tačas zoper putiko mazilo iz gosjih tetar in čreves mladih mačkov. Najboljše odvajalno sredstvo je bila juha iz lastnoročnih bolnikovih nohtov.

Lahko bi našli še dolgo vrsto takih okusnosti, vendar pa se nam zdi, da je čitatelju dovolj jasna ogromna razlika med medicino 18. in 20. stoletja.

Dr. L. Travner:

Nastanek modernega zdravila.

Dandanes, ko v tolikih rečeh prevladuje količina nad kakovostjo, ni čuda, če se je tudi na zdravilskem trgu pojavila nadprodukcija, ki je enake ne pomni zgodovina. Radi razumemo, ako postanejo ob takem preobilju zdravil bolniki nezaupljivi nasproti zdravilom, ki rastejo kakor gobe po dežju in se ponujajo z vseh strani s kričečo reklamo.

Med nepoučenimi ljudmi se često sliši, da zadostuje za zdravilo, če daš kakí kemično učinkoviti tvarini blesteče ime in ga spraviš s primerno reklamo na trg. Priznati je treba, da se mnogo-krat izrablja lahkovernost bolnikov, vendar pa velja to zgolj o zdravilih, ki so nastala iz same dobičkaželjnosti. V resni tovarni za kemično-lekarniške izdelke je treba večletnega truda in dela, da postane preparat sposoben za splošno uporabo. Menim, da ne bo odveč, ako popeljem čitatelja v velike laboratorije, kjer nastajajo zdravilna sredstva.

Dolgotrajna in zapredena je pot, ki jo prehodi kaka kemična snov do zdravlila, ki je primerno za prodajo. Najprej se v popolnoma moderno urejenih kemičnih laboratorijih izumiteljev dožene, ali je tvarina kemično docela čista. Nato sledi zelo natančni poizkusi na živalih. Z njimi se dožene, kako učinkuje nova tvarina na živa bitja. Ti poizkusi so težki in mučni. Žabe, miši, podgane, morski prešički, psi, mačke, ptice in celo opice rabijo kot poizkusne živali. Vendar pa učinkuje to ali ono zdravilo na različne živalske vrste različno; zato je treba najprej potem dolgotrajnih poizkusov najti najprimernejšo žival. Pa tudi tedaj, ko jo imajo, ni zadeva rešena. Nastanejo nove težkoče, ker ne gre, da bi takoj, ko se pokaže na tej živali ugoden učinek, skleпали, da je novo zdravilo primerno tudi za človeško telo. Poizkus na živali daje samo slutiti, ni pa zanesljiv dokaz, da se bo tvarina obnesla tudi pri človeku. Tako se je doglalo, da se telo neke živali odzove na kemično sredstvo v popolnoma drugi smeri kot človeško telo, ali pa pri človeku sploh ne učinkuje.

To so velike težave, ki se morajo z njimi bojevati izdelovalci novih zdravil. Da bo čitatelju zadeva jasnejša, naj omenim, da se na pr. učinkovitost kakega sredstva zoper revmatizem sploh ne da ugotoviti na živali. Takisto nismo imeli doslej živali, ki bi lahko rabila za poizkuse pri malariji.

Seveda se z vso odločnostjo zahteva, da se mora sleherno novo zdravilo preizkusiti na živali in da morajo biti poizkusi izpeljani strogo znanstveno in z vso resnostjo. Radi tega so velike tovarne za zdravila opremljene z vsemi modernimi pripomočki. Tu se ne izdelujejo in preizkušajo zgolj zdravila, ki jih producira ta tovarna, ampak se v posebnih laboratorijih neumorno proučujejo vsa vprašanja, ki se tičejo fiziološke in lekarniške vede, iščejo se novi raziskovalni načini itd. Skratka: taka tovarna zahteva veliko dobrih strokovnjakov in vse moderne pripomočke. Le pomislimo, kaj bi bilo, če bi prišlo na trg nezadostno, površno izdelano ali napačno preizkušeno zdravilo.

Ko pa je preparat srečno prebredel prve vrtnice, ga čakajo še nevarnejše vode. Kakor hitro se je pokazalo s poizkusi na živalih, da bo nov zdravilni izum primeren in uspešen tudi za človeško telo, se prično previdni poizkusi na raznih klinikah. Tu jih strogo nad-

zorujejo prvovrstni učenjaki, avtoritete na zdravniškem polju. Šele ko se zdravilo po dolgih poizkusih obnese in ko so novo zdravilo poizkusili tudi nekateri izkušeni praktični zdravniki, preide nov preparat v promet.

Kratki opis postanka zdravilnega sredstva, ki je izdelano na znanstveni podlagi, kaže, da je izbira zdravil stroga. Često se stoprav po dolgih, trudapolnih in dragih poizkusih izkaže sredstvo kot neprimerno. Tako se zgodi, da med tisočimi kemičnimi spojinami pride malokatera v promet, zakaj tudi tu velja ona: »Veliko je poklicanih, malo izbranih.« Iz tega, kar sem povedal, je videti, da je pot dolgotrajna in traja skoraj v vsakem slučaju eno leto, v nekaterih pa tudi več let.

Zapomnimo pa si tudi to-le: Nepremostljiv prepad vija med neštetimi, brez znanstvene podlage in samo iz brezvestne spekulacije izdelanimi »specialitetami« in pa med strogo preizkušeniimi preparati moderne lekarniške industrije.

○ ○ ○

Možgani in nalezljive bolezni.

Moskovsko društvo nevropatologov in psihatrov je imelo pred dnevi izredno sejo. Prof. A. Speranski je poročal o presenetljivem odkritju. Živčevje pri človeku in tudi živalih kaže izredno zanimiv pojav, tzv. hemato-encefalčno pregrajo. Nje ležišče ni znano. Ima nalogo, da varuje osrednje živčevje pred strupi in podobno. Nekateri brizgi injekcijske nikoli ne dosežejo živčevja: ne morejo iz krvi skozi »pregrajo«. Druga zdravila, ki imajo lastnost prebijati »pregrajo«, se morajo vbrizgati v ogromnih količinah, če hočemo, da pridejo kljub naravni zapreki v osrednje živčevje. Ta lastnost »pregraje« pa je včasih usodna za bolnika.

Prof. Speranski je proučeval pasjo steklino. Navadne podkožne injekcije trajajo tri tedne. Razen tega potrebuje organizem cel mesec, da prebavi protistrup in postane imun. To zavlačenje lahko stane življenje, če izbruhne skrita (inkubacijska) steklina nekoliko poprej. Za to dobijo poizkusni psi možgansko injekcijo: vbrizgnejo jim protibesno (antirabično) sirotko, ki pospeši splošno neobčutljivost (imunost) organizma. Prof. Speranski je dognal pri trepanaciji (odpiranju) lobanje živega psa, da se skrivnostna »pregraja« lahko mehanično ukine za nekaj časa: treba je le izrpati tekočino iz hrbtnice, pa se ustavi krvavitev lobanj-skih kosti. Prof. Speranski je tedaj vbrizgnil obolelim psom, mačkam, kuncem zdravilno sirotko in obenem začasno izpraznil hrbtnico (ki je sicer polna tzv. cerebrospinalne prozorne tekočine). Ozdravil je na ta

način difterijo, otrpnenje tilnika in krvavo drisko. Medtem so poginile vse živali, ki so dobile isto količino sirotke, ne da bi izgubile »pregrajo«. Prof. Speranski je pričel pozkušnje z otroci. Na škrlatinki težko obolela deca je dobila po 4—8 gramov sirotke v možgane (medtem ko se vbrizgne v kri po 100 do 200 gramov). Uspeh je bil presenetljiv: vročina, izpuščaj in nervozni pojavi so izginiili v teku enega dneva oziroma malo pozneje. Ozdravljene so bile tudi ošpice: oboleli so dobili nekaj sirotke od onih, ki so že prestali bolezen. Ozdravljeni so bili v petih primerih bolniki, ki so oboleli za strašnim otrpnenjem tilnika: izpraznili so jim pod narkozo hrbtenico in nato vbrizgnili sirotko v možgane. Končno je bil rešen tudi na smrt obsojen bolnik s cerebralnim menirgitom in sicer brez vbrizgavanja sirotke:

odstranili so mu le pregrajo in kri je ozdravila možgane, kamor prej ni pustila »pregraja« v krvi nastale protistrupe. Zdej dela prof. Speranski poizkuse s kolero in drugimi boleznimi. Znanstveno razlago svojega odkritja bo podal pozneje. Domneva pa, da je vsaka splošna oboletost samo posledica oboletosti osrednjega živčevja. Vsaka nalezljiva bolezen se vgnezdi v nekem delu možganov. Ošpice pomenijo, da je podlegel ošpicam del možganov, škrlatinka je posledica škrlatinke dela možganov. Še krupozna pljučnica utegne izvirati iz obolenja možganov, ki le odmeva v pljučih. Znanstvena previdnost zahteva nadaljnjih raziskovanj, vendar ni dvoma, da pomeni odkritje prof. Speranskega začetek nove dobe v pobijanju nalezljivih in otroških bolezni.

KULTURNO ZGODOVINSKE SLIKE

Dr. V. T.:

Pogreb ptujskega brezverca leta 1847.

Muzejsko društvo v Ptujju je dobilo nedavno v dar zanimivo sliko iz prve polovice preteklega stoletja. Slika spominja na obče znano podobo, kako pokopavajo gozdne živali lovca. Tudi na tej sliki vidimo pogreb, ki se ga udeležujejo živali in ljudje. Spredaj stopa na dveh nogah pes, ki nosi mesto križa metlo. Za njim stopajo trije posli s trobentami. Poleg njih je kapelnik z notami. Nato nosijo štirje biki krsto, na kateri je rdeča poštarska suknja z uradniškimi klobukom. Krsto spremlja pet prešičev, ki nosijo s sprednjimi nogami goreče sveče. Nato sledi več mladeničev z oslovskimi ušesi in z zajčjimi glavami. Med njimi gre mož brez glave. Možem slede v ženskih oblekah gosi, kure in ovce. Sprevod pa zaključijo ženska z modrim krilom in molekom. V Ptujju in okolici je namreč običaj, da mora imeti ženska, ki gre zadnja za pogrebom, modro krilo. Legenda na desni strani slike nam pove, da so biki sinovi ptujskih meščanov, prešiči ptujski prvaki, mož brez glave pa doktor Mathans kot pastor. Pod sliko sta napisava v nemškem jeziku »Pogreb ptujskega poštarja« in »Kdor se v zadnji uri izneveri

Bogu, se pokoplje s takimi častmi«. Neznani slikar je narisal in pobarval sliko precej neokretno z roko. Če tudi slika nima umetniške vrednosti, je vendar znamenita radi dogodka, ki je zbog njega nastala. Ta resnični dogodek bomo opisali v naslednjih vrsticah na podlagi ohranjenih listin, zapiskov in ustnega sporočila, ker nam nazorno osvetluje razmere v tedanjem Ptujju.

Jožef Matija Franzke, rojen leta 1773. kot sin mnogoletnega c. kr. poštarja v Zavrču in Ptujju, Jožefa Franzkeja, je bil od meseca septembra 1798. c. kr. poštar v Ptujju. S svojo ženo Terezijo r. Gabla, ki mu je rodila tri sinove in tri hčere, je živel v lastni hiši v Ptujju št. 196 nedaleč od sedanje Voukove restavracije. V Turnišah je imel pristavo, v Kaniži in v Spod. Grajeni pa njive in travnike. Spadal je torej med najmovitejše in najuglednejše meščane. Kakor pretežna večina tedanjih Ptujčanov, je bil tudi Franzke vsaj na videz dober kristjan, ki je rad in pogosto zahajal v cerkev. To je bilo takrat umestno; duhovščina je bila vsemogočna in gorje tistemu, ki bi se ji zameril. Tako je živel mirno in zadovoljno do svoje starosti, ko so mu začeli izpadati lasje tako, da je postal skoraj popolnoma plešast. V cerkvi in v uradih pa je bil prepričan, a pozimi mrzlo, tako da je dobil naš poštar kmalu hude revmatične bolečine v gla-

vi. Zato si je omislil malo svileni čepico, s katero si je pokrival plešo. Če je prišel v cerkev, je snel klobuk, čepico pa obdržal na glavi.

V tem času je bil v Ptujju dekan, nadžupnik in kn. šk. svetnik Franc Cvetko, ptujski domačin, rojen 1. 1779 v Dornavi št. 19 (sedanja Zemljaričeva hiša). Domači pesnik Štefan Modrinjak se ga spominja v pesmi, ki jo je zložil l. 1813., ko je pel Cvetko novo mašo in kjer pravi med drugim:

»Ti prijatelj Cvetko jesi
Materne dežele cvet,
Z Dornavske, kamene vesi
Z lukom zrejen, pa oplet.«

Študiral je gimnazijo v Mariboru, v Gradcu pa rodoslovje in bogoslovje. Po priporočilu nadvojvode Ivana, s katerim se je seznanil kot župnik v Pekrah, je prišel leta 1843. za dekana v Ptuj. Cvetko je bil izobražen mož: bavil se je z zgodovino in s pesništvom. V »Tabulah in pesmih Leopoldna Volkmerja« sta na koncu zbirke dve Cvetkovi pesmi, kjer opeva lepoto štajerske dežele in slavi cesarja Franca. Bil je tudi izvrsten cerkven govornik. Poleg teh dobrih lastnosti pa je bil mož precej ošaben in v verskih zadevah nestrpen, tako da je imel večkrat neprilike s somoščani. Ko je nekega dne zapazil v cerkvi našega poštarja s čepico na glavi, mu se odločno prepovedal hoditi tako k službi božji. Franzke pa se ni dosti brigal za to prepoved in je prišel naslednjo nedeljo zopet v cerkev s čepico. Komaj ga je dekan zapazil, ga je javno ozmerjal in mu slednjič še vrgel čepico na tla. To je starčeva užalostilo in od tega časa ni več prestopil cerkvenega praga. O tem dogodku je govorilo vse mesto. Večina meščanov je hvalila dekana radi njegove verske gorečnosti in obsojala brezvernega poštarja. Le posamezni so obsojali dekanovo nepremišljenost. Sredi leta 1847. je Franzke nevarno zbolel, zlasti zbog žalosti, ker mu je malo popreje umrla žena. Bolezen je postajala od dne do dne opasnejša, zato so mu začeli otroci prigovarjati, naj sprejme zakramente za umirajoče. Bilo jim je seveda mnogo do tega, da se spor z duhovščino poravnava, ker so se sami bali njenega upliva. Starček se želji otrok ni upiral; pristavil je le, da ga ne sme dekan Cvetko spovedati. To željo so sporočili otroci dekanu kolikor mogoče uljudno in prizanesljivo. Dekan pa jim je odvrnil, da odloča v tej zadevi

samo on in se je nemudoma odpravil k bolniku, da mu podeli zakramente. Ko pa ga je poštar zagledal, se je v postelji obrnil tako, da mu je pokazal hrbet in ni hotel z dekanom spregovoriti niti besedice. To je bila seveda težka žalitev predstavnika cerkve, ki je moral oditi, ne da bi kaj opravil. Dva dni pozneje, dne 1. oktobra 1847., je poštar Franzke umrl brez spovedi in obhajila.

S tem se je začel za otroke pokojnega pravi križev pot. Dekan je odredil namreč, da se ne sme ta brezverec cerkveno pokopati. S to odredbo pa se niso strinjali otroci, ki so želeli, da se njihov oče spodobno pokoplje. Mnogoletni prijatelj in domači zdravnik pokojnega poštarja dr. Mathans se je zavzel za stvar in odposlal v imenu rodbine pokojnega nujno prošnjo knezoškofijskemu ordinarijatu v Gradcu (Ptuj je spadal takrat pod graško škofijo), da ukine dekanovo odredbo in dovoli pokojnemu dostojen cerkven pogreb. Med tem je ležalo truplo doma. Tako je preteklo že več dni, rešitve pa ob tedanjih slabih prometnih razmerah — ni bilo. Mestni urad je kot zdravstvena oblast zahteval, da se mora mrlič nemudoma pokopati. Vendar se je dr. Mathansu posrečilo doseči vsaj to, da so smeli ohraniti domačini truplo v dobro zaprti krsti v kleti do časa, ko dospje rešitev iz Gradca. Slednjič — dne 29. oktobra — je prišla odločba, s katero je tudi škof Roman Sebastian Zängerle zabranil cerkveni pogreb. češ, da sovražnik cerkve tega ne zasluži. Nato je odredil magistrat, da bo pogreb naslednjega dne ob 4. uri popoldne, če tudi brez duhovnika in zvonenja.

Ta novica se je bliskoma raznesla po mestu. Ljudje so se zbirali v gručah in se silno razburjali radi te odredbe. Celo med dotedanjimi pristaši dekana je padla marsikatera bridka beseda. Naslednjega dne opoldne se je zbrala v kavarni in gostilni Straz (sedaj hotel Osterberger) večja družba meščanov. Seveda se je govorilo največ o pogrebu našega poštarja. Med njimi je bil neki sedlar, ki je bil v mestu splošno znan svobodomislec. Le-ta je posebno glasno zabavljaj nad cerkveno gosposko, zlasti nad dekanom. V sosednji sobi je sedelo več častnikov. Slučajno je bil takrat v mestu oddelek ogrskih huzarjev. Ker je postajal hrup med meščani vedno večji, je vprašal navzoči huzarski polkovnik gostilničarja, kaj se je zgodilo. Ko mu je povedal gostilničar vzrok, je

rekel polkovnik, ki je bil zbog ravnanja duhovščine razburjen: »No, papa ne morem dati poštarju. Zato pa se mu bo zvonilo, kakor se doslej še ni zvonilo nobenemu meščanu. Nato je pozval takoj deset huzarjev v gostilno, kjer so se vojaki na stroške častnikov napili korajže za bodoče zvonenje. Ob treh so se podali vojaki k dekanu in zahtevali, naj jim nemudoma izroči ključe cerkvenega stolpa, kar pa je dekan odločno odklonil. Nato so vojaki z bajoneti in puškinimi kopiti razbili vrata cerkvenega stolpa in se tako polastili zvonov. Začeli so takoj zvoniti z vsemi zvonovi kakor bi hoteli zbuditi mrliča. Zvonili so neprenehoma tri ure, medtem ko je sedel dekan v zaklenjenem župnišču. Ob določeni uri se je vršil pogreb, katerega so se udeležili vsi častniki in velika množica radovednih meščanov. Kondukt je vodil dr. Mathans, ki je opravil pogrebne molitve in govoril slednjič ob odprtem grobu pokojniku v slovo baje tako lepo, da so skoraj vsi navzoči glasno plakali. Po pogrebu pa so se vršile med glasnim zvonjenjem vseh zvonov demonstracije zoper dekana in škofa.

Ta dogodek je imel za dekana zle posledice. Ljudje so ga začeli sovražiti; baje je dobil tudi več grozilnih pisem. Pod takimi okoliščinami ni mogel ostati več v Ptujju. Preselil se je v Ljutomer, kjer je postal naslednjega leta župnik in dekan. Pa tudi tam ni ostal dolgo. Leta 1852 se je slednjič preselil v Maribor, kjer je živel v pokoju pri svojem nečaku, poznejšemu stolnemu dekanu, Jožefu Kostanjevcu. Umril je 5. julija 1859. V sedanji ptujski proštiji so slike vseh dekanov oz. od l. 1863. proštov začeni z dekanom Francom grofom Inzaghi (1731 do 1768). Zaman pa iščemo med njimi sliko dekana Cvetka.

Neki Cvetkov pristaš je ovekovečil opisani dogodek s tem, da je napravil omenjeni paskil o pogrebu brezverca. To sliko pa je podarila muzeju gospa Marija Gailhofer iz Vičave, pravnikinja poštarja Franzkeja.

○ ○ ○

Izumiteljeva žaloigra.

V svoji vaški hišici je umrl Eugène Turpin, eden najplemenitejših Francozov. Izumel je sicer grozno eksplozivno snov, ki je stala veliko krvi in solz, vendar pa sam ni maral vojne. »Misli sem le na predore in sploh na teh-

miko,» je rekel. »Če bi vedel, kako bodo izrabili ljudje moj izum, bi bil opustil svojo misel.« Turpin je bil samouk, nikoli ni dosegel inženjerske časti. Svoj prvi izum je objavil l. 1881. Odpravil je težkoče, ki so jih imeli častniki z izračunavanjem smeri in daljave zbog izpremembe lege topa po izproženem strelu. Francosko vojno ministrstvo je surovo odpravilo izumitelja, češ da nima izum nobene vrednosti. Kljub temu je obdržalo njegove načrte. 14 let pozneje so bili opremljeni s Turpinovim aparatom vsi francoski topovi. Izumitelj ni prejel nikoli nobene nagrade.

L. 1886. je izumil Turpin svoje netivo, ki je dobilo ime «obturateur», ker je bilo mišljeno kot razstreljevalna snov. Kot dober Francoz je sklenil Turpin, da ta izum ne sme preko meja njegove domovine: saj je postavil na glavo vse dosedanje topničarstvo. Ponudil je torej snov francoskemu ministrstvu. Topot so morali priznati visoki gospodje pomen izuma in so sklenili s Turpinom 10 letno monopolsko pogodbo. Izumitelj je prejel 250 tisoč frankov nagrade in red častne legije. Toda 10 mesecev pozneje je zvedel Turpin, da je dobilo njegovo strelivo novo ime «melinit» po nekem mogotcu. Razen tega je sploh vojni minister Freysinnois zatajil izumitelja v parlamentu. Rekel je, da so iznašli melinit francoski vojni inženjerji. Turpin je bil besen. Inozemski rudniki so takoj hoteli izrabiti ta prepir in so ponudili izumitelju veliko nagrado. — Ne, — je rekel Turpin, — melinit mora ostati francoska skrivnost.

Nekaj mesecev pozneje so našli mešetarji druga pota. Prodajali so tisoče ton melinita v Chile in na Japonsko: ruski vojaki so bili pozneje prve žrtve te snovi. Turpina niso niti vprašali. Kupčija pa je menda nesla, ker so nato obiskali Turpina še angleški agenti: ponudili so mu za skrivnost tretji del dobička. Turpin je rekel zopet: »Ne!« — Besen, oropan in razžaljen je natisnil za zadnje novce knjigo: »Kako so mi ukradli melinit«. Misli je, da se bo za njega zavzela javnost. Toda zgodilo se je drugače: Vojaške oblasti so ga zaprle kot veleizdajalca! V ječi so mu sicer ponudili prostost pod pogojem, da zapusti Francosko za vselej. Turpin je odklonil in vojna sodnija ga je obsodila na 5 let ječe. Obravnava je ostala tajna in obtoženec je odgovarjal na

vsako vprašanje: «Tačovi, razbojniki, lopovi!» — Sedel je v ječi 23 mesecev. Na njegovo srečo je prišlo na vlado liberalno ministrstvo. List «Figaro» se je zavzel za izumitelja in Waldeck Lousseau je odredil njegovo oprostitev. Ostal je seveda brez sredstev, ker je odklonil službo vojnega tehnika pod vodstvom prijaznih inženjerjev. Šele l. 1912 je podarila vlada slavnemu izumitelju 100 tisoč frankov za nadaljne poizkušnje.

«Seveda,» pripoveduje Turpin, «nisem bil bogat. Po vojni l. 1920 bi kmalu postal berač, toda spomnili so se me dnevniki. Dvignili so prah in sem dobil 25 tisoč frankov letne pokojnine. Zdaj sem srečen. Stanujem na deželi ob vodi, redim golobe in se igram z otroci. Nočem ničesar več.»

Seveda so zaslužili s Turpinovo iznajdbo neverjeten denar oni, ki so ukradli njegov izum. Pred vojno se je prodalo melinita za stotine milijonov

na leto. Med vojno pa je plačala Francoska sama tovarnam melinita 50 milijard frankov.

«Seveda,» je dejal Turpin, «del teh pravijskih dohodkov bi moral biti moja last. Toda saj sem brez tega srečen. Najbolj me veseli, da podeduje pokojnino po meni moja ljuba stara žena.»

Tako je umrl ta kremenit mož, ki je izkazal domovini največjo uslugo, dasi je bil žalosten, da služi njegova snov prelivanju človeške krvi. Umrl je kot reven človek v mali lušici ob reki na vasi. Za pogrebom so šli otroci, ki so objokavali dobrega dedka, ki jim je tako pogosto priredil umetalni ogenj. Te solze so bile vsaj iskrene. Ubogi Turpin je ostal poštenjak, dasi je imel le 3 tisoče dinarjev mesečno. Tega pa ne moremo reči o roparjih, ki so se obogatili z njegovim izumom in so lovili zlato v morju človeške krvi in solz skozi toliko let.

SPORT

Kako dolgo ostane sportnik aktiven.

Vsaka sportna panoga ima v svojih vrstah prvake, ki izvajajo že desetletja svoj sport. Seveda ni nobene norme za to, koliko časa lahko ostane sportnik aktiven. Največ je to individualno in zavisi od konstitucije, treninga in načina življenja dotičnega sportnika; veliko pa je odvisno tudi od sporta, ki si ga izberemo, kajti ta sport »porabi«
prej svoje ljudi kot oni. Gotovo je le to, da gre črt sportnega znanja pri vsakem sportniku spočetka navzgor, dokler ne doseže v neki starosti viška; na tej točki ostane več ali manj časa in gre potem nevzdržno navzdol.

V nogometu igra Škot Buchan že 30 let, Madžar Imre Schlosser že 23 let in je bil med tem časom že 72-krat v mednarodni vrsti. Med kolesarji je bil najdalj aktiven nemški sprinter Arend, ki je leta 1894 debutiral, postal svetovni prvak leta 1897 in je prišel v finale za nemško prvenstvo še lansko leto, Francoza Paul Guignard in Poulain, Američan Kramer in Nemeč Elleguard so bili vsi okoli 30 let aktivni in so bili ves čas med najboljšimi sprinterji.

Tudi v boksu, ki svoje privržence hitro obrabi, ima rekord vztrajnosti svoječasn i svetovni prvak zamorec Jack Johnson, ki je začel

svojo karijero leta 1901 in je še lani v nekem večjem boksmatchu zmagal po točkah. Francoz Carpentier boksa že 18 let; seveda ni sedaj več na višku. Od lahkoatletov navedemo že 20 let aktivnega Francoza Georgesa André, ki še danes preteče 110 yardov v 16 ²/₅ sek. in skoči 1,80 m visoko. Tekač Bouchard se je pojavil prvič leta 1901 in še vedno tekmuje pri tekmah za francosko prvenstvo.

Med plavači je bil Paulus, ki je začel l. 1886, več ko 30 let med najboljšimi; še kot šestdesetletnik se je udeležil maratonskega plavanja. Od igralcev hokeya velja Francoz Sabarnier, ki igra že od leta 1906, za najboljšega vratarja. Primeroma največ starih najdemo med rokoborci: Francoz le Bordelais šteje danes 76 let ter je bil svojčas skozi 35 let vedno med prvaki. Rusa Zaikin in Podubny, prvi 48, drugi 54 let star, nastopata še vedno aktivno in kar je glavno: še danes sta svetovna prvaka in ni ga med mlajšimi, ki bi se mogel z njima meriti. Nasprotno, še danes se ju glasoviti borci ravno tako ogiba jo kakor pred 20 leti. K.

Invalidi in sport.

To vprašanje se nam zdi na prvi pogled absurdno, saj se povsod naglaš a, da naj le zdrav in telesno polnovreden človek izvaja sport. In pred vojno je tudi bilo tako. In-

validov je bilo malo — dolga doba miru ni proizvajala pohabljenecv in le številne tovarne so skrbele za invalidski naraščaj. — Kar jih je bilo, so se rekrutirali po večini iz delavcev-nesportnikov. Dolga svetovna vojna pa je pohabila na tisoče sportnikov, telovadcev, artistov, torej ljudi, ki so od mladih nog posvečali vse svoje moči vzgoji telesa. Umevno je, da so se ti sportniki-pohabljeneci tudi še potem skušali udeleževati v svojem sportu, v telovadbi, kolesarjenju, boksu in so to tudi dosegli z večjim ali manjšim uspehom. Spominjam se francoskih gimnazistov, ki so nas obiskali o priliki vsesokolskega zleta l. 1922; eden izmed njih je imel stekleno oko, ki mu je pri telovadbi parkrat padlo iz votline. Slavni ameriški boksaer Joe Gans je imel takisto stekleno oko in do njegove smrti ni nihče vedel o tem, tako dobro je znal ta izborni borec parirati udarce. In pri nas! Nemalo sem se čudil, ko sem zvedel, da gojijo tudi pri nas tako zvane invalidske dirke, in sicer v več kategorijah. Doslej sta mi znani samo dve: za invalide s predkolensko protezo in za take z nadkolensko protezo. Seveda pa to lahko poljubno varijiramo, tako da bi n. pr. bila najtežja kategorija in ž njo združena najvišja nagrada dostopna le onim, ki imajo eno oko, eno roko in eno nogo, mogoče odpaše še druga roka. Meni javni nastopi invalidov niso nikdar ugajali iz estetičnih in iz sportnih ozirov in če se že najde tak klub, ki propagira tako klaverne tekme, bi jih morala javna oblast prepovedati!

Da se pa dogajajo v deželah, kjer je sport veliko bolj razvit kot pri nas, še vse hujše stvari, je umljivo. Tako je povzročil pred kratkim na Angleškem veliko razburjenje boks-match med dvema invalidoma in sicer med kapitanom Lowe, ki je bil na oba očesa slep in majorjem Leaby-Wills, ki je zgubil v Flandriji desno nogo in mora radi vedne gnojilne rane rabiti berglje. In ta boksmatch se je vršil po posredovanju in ob udeležbi komandanta bolnišnice, zdravnikov in povabljenih gostov! Prišli so tudi sportni referentje velikih londonskih listov in nekateri so tudi prinesli cele kolone dolge popise tega boja; z naslodo so opisovali, kako se je slepi kapitan mučil, da bi dotipal svojega nasprotnika, kako spretno se je premikal njegov nasprotnik s svojo bergljo in zadajal slepcu udarec za udarcem. Majorju so tudi prisodili zmago, seveda le po točkah, kajti toliko usmiljenja so vendar le imeli ti »sportniki«, da niso pustili, da bi bil major slepca knock-out. do nezavesti potolkel!

K.

med Slovenci dokaj roditeljev, ki so mnenja, da je n. pr. vino odraslim in otrokom koristno. Vsaka alkoholna pijača, bodisi vino, pivo ter posebno žganje, je otrokom skrajno škodljiva. Draži jim živece ter vpliva kvarno na srce, jetra in obisti. Dojenču je že pivo, ki ga pije njegova mati, škodljivo. Ako otroci uživajo opojne pijače, se naravnost zastrupljajo. Izgubljajo telesno svežost, a z njo tudi duševno razboritost. Zgodaj postanejo zreli, uče se z veliko težavo in postanejo malokrvni ter zaostajajo v rasti. Tudi njihov značaj se čisto pokvari; prej krotki in ubogljivi, postanejo po alkoholu razdražljivi in trmast. Alkohol je silno škodljiv za telesno zdravje in duševni razvoj otroka. Starši, ki dajejo svojim otrokom opojne pijače — četudi morda le v majhni meri — so njihovi sovražniki in grobokopi!

Srebrnino, ki je potemnela, osnažiš s pepelom od drv. Natresi na mokro krpo pepela in odrgni z njo srebrnino.

Kolcanje ustaviš, ako použiješ košček slankorja, ki ga namočiš na kis. Trdovratnejše kolcanje odpraviš s pelinovim čajem. Skuhaj vršiček pelina na skodelici vode in spij to.

Notranji minister Maksimovič, čigar obtožba je vzbudila v Narodni skupščini viharne prizore in evropski škandal.

Alkohol in deca. Mnogo pišejo naši listi o strupu alkoholu, pa je vendar še vedno

Francoščina za samouke.

Metoda jezikovnega pouka na praktični podlagi.

6

Saint-Charles¹⁴, à Marseille⁵, M.¹⁵ Auguste-Victor⁶ Le Chevalier¹⁷, âgé¹⁸ de 85¹⁹ ans²⁰, qui²¹ a déclaré²² être arrivé²³ par²⁴ le train²⁵ de 10 h. 15²⁶ samedi²⁷.

M.¹⁵ Le Chevalier¹⁷ qui²¹ est veuf²⁸ et²⁹ vit³⁰ de ses³¹ rentes,³² habite³³ Paris. Il était³⁴ porteur³⁵ d'une somme³⁶ de 6.000³⁷ francs.³⁸ Il était³⁴ venu³⁹ à Marseille,⁵ a-t-il dit⁴⁰ aux agents,⁴¹ „pour⁴² voir³ le soleil⁴ . . . “

(Le Quotidien, 18. 10. 1926.)

13 (la-gar) }	kolodvor
14 (sɔ̃-ʃar) }	sv. Karla
15 okrajšava za Monsieur (məsjø) gospod	
16 (ɑgüst-viktør)	Avgust Viktor
17 (lɑ-svalje)	[rodbinsko ime]
18 (aʒe)	star
19 (katr-vɔ̃-sɔ̃k) }	85
20 (ɑ)	let
21 (ki)	ki, kateri
22 (ɑ-deklare)	je izjavil
déclarer (deklare)	izjaviti
23 (ɑ-rarive)	biti dospel = da je dospel
arriver (ariv.)	dospeti, priti
24 (par)	po, z
25 (lɑ-trɛ̃)	vlak
26 okrajšava za: 1 heures 15	
(di-zøer-kɔ̃z)	ob deset uri petnajst min
27 (samdi)	sobota, v soboto
28 (vøef)	vdovec
29 (e)	in
30 (vi)	živi
vivre (vivr)	živeti
31 (se)	njegovi, -e, a, svoji, -a, -a
32 (rɑ̃t)	rente, prihodki
33 (abit)	stanuje v
habiter (abite)	stanovati, prebivati
34 (ilɛtɛ)	bil je
35 (pørtøe)	nosilec
36 (søm)	vsota
37 six mille (simil) }	šest tisoč
38 (frɑ̃)	frankov
39 (vɑni)	prišel
venir (vanir)	priti
40 (ɑtil di)	je dejal
dire (dir)	reči
41 (o zaʒɑ)	straznikom
42 (pur)	za

10.

La ville¹ de Chalon² ravitaillée³ ses⁴ habitants.⁵

Chalon²-sur⁶-Saône⁷, 16 octobre.

Pour lutter⁸ contre⁹ la vie¹⁰ chère¹¹, la municipalité¹² de Chalon a acheté¹³ 60.000¹⁴ kilos¹⁵ de pommes de terre¹⁶

qui¹⁷ seront¹⁸ mises¹⁹ en²⁰ vente²¹ à raison de²² 0 fr. 90²³ le kilo,²⁴ alors que²⁵ chez²⁶ les revendeurs²⁷ elles²⁸ se vendent²⁹ 1 fr. 10³⁰ à³¹ 1 fr. 25³² le kilo.²³
(Le Quotidien, 17. 10. 1926.)

1 (la vil)	mesto
2 (ʃalø)	[ime tr. mesta]
3 (ravitaj)	preskrbuje z živili
ravitailler (ravita)	je z živili preskrbovati, p. ehanjevat
4 (se)	svoje
5 (z-abitə)	prebivalce
6 (sür)	na, ob
7 (son)	[reka v Franciji]
8 (lüte)	boriti se
9 (køtr)	proti
10 (la-vi)	življenje } življenska
11 (ʃer)	draga } draginja
12 (la-münisipalite)	občinski urad zupanstvo
13 (ɑ-ašte)	je kupil
acheter (aite)	kupiti
14 soixante mille	(swasət mil) šestdeset tis. č
15 (kilo)	kilogramov
16 (pøm-de tɛr)	[jabolka od zemlje], krompir
17 (ki)	ki
18 (srø)	bodo
être (str)	biti
19 (miz)	dejani, spravljeni
20 (z-ɑ)	v
21 (vɑt)	prodaja
22 (ɑ-rɛzø dɑ)	v razmerju, za ceno
23 zéro francs quatre-vingt-dix (zero-frɑ katr-vɔ̃-dis) [nič frankov]	0 centimov
24 (lɑ-kilo)	kilogram
25 (ɑlɔr-kø)	med tem ko
26 (ʃe)	pri
27 (le-røvɑdøer)	prekupčevalci
28 (il)	one
29 (sø-vɑd)	se p. odajajo
vendre (vɑdr)	prodajati
30 un franc dix (ø-frɑ-dis)	en frank deset centimov
31 (ɑ)	do
32 un franc vingt-cinq (ø-frɑ-vɔ̃t-sɔ̃k)	en frank 25 centimov

Besedilo 10. lekcije v fonetski pisavi:

(lɑ-vil-dɑ-ʃalø ravitaj se-z-abitə, ʃalø-sür-son, se-z-øktøbr pur-lüte køtr-lɑ-vi-ʃer, la-münisipalite dɑ-ʃalø ɑ-ašte swasət-mil-kilo dɑ-pøm-dɑ-tɛr ki-srø miz-zɑ-vɑt ɑ-rɛzø dɑ-zero-frɑ katrvɑdis lɑ-kilo ɑlɔr-kø ʃe-le-røvɑdøer ɑl-sø-vɑd ø-frɑ-dis ɑ ø-frɑ-vɑtsɔk lɑ-kilo.)

.....
To, kar ni jasno, naj se pojasni. To, kar težko delaš, delaj z veliko vztrajnostjo.

Lao-Tse

Razlaga.

6. Svojlilni pridevniki

za 3. osebo:

son (sɔ̃) njegov; njen; svoj
 sa (sa) njegova; njena; svoja
 ses (se) njegovi-e; njeni,-e; svoji,-e
 son départ (sɔ̃-depar) njen odhod
 son programme (sɔ̃-program) njegov
 spored
 son public habituel (sɔ̃-püblik abitudɛl)
 njegovo stalno občinstvo
 sa chambre (sa-šɛbr) njena soba
 sa 105e année (sa sɛz-sɛ̃kjɛm-ane) svoje
 105. leto
 ses deux films (se-dø film) njegova
 dva filma
 de ses rentes (dɛ-se-rɛ̃t) od svojih rent
 ses habitants (se-zabitɛ̃) svoje prebivalce.

LUI.¹ — Chaque² matin, ma³ première
 pensée⁴ est pour vous⁵ . . .
 ELLE.⁶ — Oh!⁷ Oh! Jacques⁸, aussi⁹,
 dit¹⁰ ça!¹¹

LUI. — Oui¹², mais¹³ moi¹⁴ je me ré-
 veille¹⁵ au moins¹⁶ deux heures¹⁷ plus¹⁸
 tôt¹⁹ que²⁰ lui.

(Le Matin.)

1 (lɥi)	on
2 (šak)	vsak
3 (ma)	moja
4 (pɛsɛ)	mise
5 (vu)	vi, vam, vas
6 (ɛl)	ona
7 (o)	o! [vzklík]
8 (žak)	Jakob
9 (osi)	tudi
10 (di)	reče, pravi
dire (dir)	reči
11 (sa)	to; izraz domačega pogo- vora, skrajšan iz
cela (səla)	
12 (u)	da
13 (mɛ)	toda
14 (mwa)	jaz [naglašeno]
15 (žam-revej)	jaz me zbudim = jaz se zbudim
se réveiller (sɛ-veʝje)	zbuditi se
16 (o mwɔ̃)	najmanj
17 (dø-zɛr)	dve uri
18 (plɥi)	bolj
19 (to)	zgodaj } prej
20 (k)	kot, kakor

Opomba. Ker želi avtor to svojo učno me-
 todo vsestransko izpopolniti in se tudi, kolikor
 je to v skladu z učnim ciljem, ozirati na želje
 učencev, prosi vse one, ki bi mu imeli toza-
 devno kaj sporočiti ali vprašati za stvar, ki so
 jim nejasne, naj se pisмено obrnejo na naslov
 urednika „Življenja in sveta“, pod značko
 „Francosč.na“. Za event. odgovor na priložijo
 znambo.

11.

Les salaires¹ des modistes.²

A la suite de³ l'accord⁴ définitive-
 ment⁵ intervenu,⁶ hier,⁷ entre⁸ la cham-
 bre⁹ syndicale¹⁰ patronale¹¹ et le syn-

1 (salɛr)	plača, mezda
2 (modist)	modistinja
3 (a-la-sɛ̃it-də)	po posledici, vsled
4 (lakɔr)	sočasje, dogovor
5 (definitivmɛ̃)	definitivno, za trdno
6 (t-ɛ̃t-ɛrvnɥ)	izvršen, sklenjen
7 (jɛr)	včeraj
8 (ətr)	med
9 (la-šabr)	soba; zbornica
10 (sɛ̃ndikal)	zadružna
11 (patronal)	gospodarska, delodajalska